
KÖNYV, KÖNYVTÁR, KÖNYVTÁROS

24. évfolyam 12. szám

2015. december

Tartalom

Könyvtárpolitika

Maróti Andor: Hogyan olvasunk? 3

Műhelykérdések

Dömsödy Andrea: Tanórán kívüli iskolai könyvtári jó gyakorlatok 11

Lustyik Istvánné: Tiszaparti Római Katolikus Általános Iskola és Gimnázium 12

Erdősné Márta Mária: Szolnoki Műszaki Szakképzési Centrum Pálffy-Vízügyi
Szakközépiskolája 15

Kassainé Mrena Judit: Varga Katalin Gimnázium 17

História

Pogány György: Háborús károk és felmérésük a könyvtárakban 1945-1953 között 24

Könyv

Vajda Kornél: (Ön)életrajz két kézre 38

Rózsa Dávid: Belakni létünk tartományait 41

Mezey László Miklós: Hivatás és sors intézménytörténeti tükrökben 45

Poprády Géza: „Magyarország a hazám, Amerika az otthonom” 48

From the contents

- Andrea Dömsödy:* Best practices of extracurricular activities from school libraries (3)
- György Pogány:* War damages in libraries and their survey in 1945 to 1953 (24)
- Kornél Vajda, Dávid Rózsa:* About György Rózsa at the 10th anniversary of his death (38)

Cikkeink szerzői

Dömsödy Andrea, az OFI – Pedagógiai Könyvtár és Múzeum munkatársa; *Erdősné Márta Mária*, a Szolnoki Műszaki Szakképzési Centrum könyvtárostánára; *Kassainé Mrena Judit*, a szolnoki Varga Katalin Gimnázium könyvtárostánára; *Lustyik Istvánné*, a szolnoki Tiszaparti Római Katolikus Általános Iskola és Gimnázium könyvtárostánára; *Maróti Andor*, filozófus, művelődéskutató, ny. egyetemi tanár (Budapest); *Pogány György*, a pilisi Kármán József Városi Könyvtár ny. igazgatója; *Poprády Géza*, az OSZK ny. főigazgatója; *Rózsa Dávid*, a KSH Könyvtár főigazgató-helyettese; *Vajda Kornél*, ny. főszerkesztő

Szerkesztőbizottság:

Bánkeszi Lajosné (elnök)

**Bartos Éva, Borostyáнинé Rákóczi Mária, Dancs Szabolcs,
Fülöp Attiláné, Venyigéné Makrányi Margit**

Szerkeszti:

Mezey László Miklós

A szerkesztőség címe: 1827 Budapest I., Budavári Palota F épület; Telefon: 224-3791; E-mail: 3k@oszk.hu; Internet: www.ki.oszk.hu/3k

Közreadja: a Könyvtári Intézet

Felelős kiadó: **Bánkeszi Lajosné**, a Könyvtári Intézet igazgatója

Technikai szerkesztő: **Nagy László**

Borítóterv: **Gerő Éva**

Nyomta a NALORS Grafikai Nyomda, Vác

Felelős vezető: **Szabó Gábor**

Terjedelem: 8,25 A/5 kiadói ív.

Lapunk megjelenését támogatta az

**Emberi Erőforrások Minisztériuma
Nemzeti Kulturális Alap**

nka
Nemzeti Kulturális Alap

Terjeszti a Könyvtári Intézet

Előfizetési díj 1 évre 4800 Ft. Egy szám ára 400 Ft.

HU-ISSN 1216-6804

Maróti Andor

Hogyan olvasunk?

Évtizedekkel ezelőtt, amikor meghirdették nálunk az Olvasó Néperért Mozgalmat, cikket írtam arról, hogy nem az olvasók számát kell növelni, inkább az olvasás minőségét kellene javítani. Nem sokat ér ugyanis az az olvasás, amely csak betűfogyasztás és nem mélyebb gondolkodás, mert semmit sem ad hozzá az olvasó műveltségéhez, sőt, rontja a színvonalát. Ez a kritika akkor visszhang nélkül maradt, sőt, akadt valaki, aki hevesen védelmezte az olvasás népszerűsítését, azzal érvelve, hogy önmagában pozitív hatású, ha egyre többen olvasnak. Eszembe jutott rokonságomból az az asszony, aki szorgalmas kölcsönzője volt a közeli könyvtárnak, egy-két hét alatt három könyvet is „elolvasott”, ám ezt úgy tette, hogy csak a cselekményes és a párbeszédreszeket követte, azokat a lapokat viszont, ahol a környezet leírása vagy a szereplők belső világának kifejtése volt – csak átlapozta, unalmas fecsegésnek mondta azokat. Gyors olvasása és gyakori látogatása miatt lett a helyi könyvtár ideális olvasója, aki jól növelte a statisztikát a kölcsönzött könyvek számával. Én azonban nem sokra tartottam az ilyen eredményeket.

Nemrég meghallgattam egy könyvtár olvasókörének találkozóját. Előzetes megállapodásuk alapján a kör tagjai Graham Green *Utazás nagynénémmel* című regényét beszéltek meg. Olvastam én is a könyvet, ezért meglepődtem, amikor a jelen levő idősebb hölgyek kijelentették, a regény a szerelemlről szól, főszereplőjének vonzódásáról egy olyan férfihez, aki ugyan nem mondható erkölcsileg feddhetetlennek, mégis kitart mellette. Én viszont úgy gondoltam, ez mellékes szál a történetben, a lényeg az, amit a könyv címe is kifejez: az utazás. Amit persze képletesen kell felfogni, az utazás az emberi életet jelenti. És ez egyúttal magában hord egy másféle fogalmat is: az idő változását.

A könyv központi alakja a 75 éves nő, akinek az a meggyőződése, hogy utazással csökkenthető az idő sebessége. Nem az elérendő célhoz vezető út idejére utal, hanem az emberi élet időtartamára. Utazás közben „új tájak, új szokások, felhalmozódó régi emlékek” kerülnek elénk, s a hely változtatása teszi az életet tartalmassá. Önmagát igazolva felidézi egyik rokonának, Jo bácsinak az emlékét, aki nagybetegen úgy akarta pótolni korábbi utazásait, hogy egy 365 szobás palotáról álmodozott, amelyben naponta más szobába költözhet, így élete „a végtelenbe nyúlik”. S amikor végül is egy romos kastélyba költözhet, ahol 52 szobát alakítanak ki neki, hetenként vonszolja át magát egyikből a másikba a változtatás kedvéért. A gutaütés a két utolsó szoba közt éri, mégis boldog, mert „*utazás közben halt meg*”.

A nagynéni is folyton utazik valahová, Párizstól Isztambulig, majd Dél-Amerikában Argentínától Paraguayig. Kezdetben a „megélhetésért”, ami változó tartalommal csempészetet jelent, később magáért az utazásért, mert élvezni akarja az életet. Nem sajnálja magától a jó italokat, nagyvonalúan költekezik, szívesen mond el érdekes történeteket, és kiderül róla, hogy noha nem ment férjhez, mindig volt férfi barátja. Akivel végül is tartósan köti össze az életét, az egy nagystílű szélhámos, akit háborús bűnnel gyanúsítanak, és akit az Interpol is köröz – szóval, mellette nem lehet unatkozni. S hogy ki az, akit ennyire szeret, arról árulkodik az illető életelve: „*a világ jövője a patkányoké*”, és „*minden azon múlik, ki az ügyesebb*”, ki tud becsapni másokat. Ám a történet végén van az idős hölgynek egy megjegyzése, amely látszólag mégis csak igazolja azokat, akik a szerelmi kapcsolatban látták a könyv lényegét: „*Az utazás csak pótlás volt valami helyett. Sose akartam volna utazni, ha mellettem lett volna Mr. Visconti*”. Green könyve ironikus, derűsen mutatja be szereplőinek gyöngességét, úgy, hogy negatív vonásaik ellenére sem lesznek visszataszítóak. Mintha azt mondaná az író: mit tehetünk, ilyen a világ. Csak a szélhámosok érvényesülnek benne, és ne csodálkozzunk, ha őket szeretik.

Később kezembe került Hans Georg Gadamer könyve, *A szép aktualitása*, és ott azt találtam, hogy mennél értékesebb egy alkotás, annál többféle értelmezése lehetséges. Majd elolvastam Umberto Eco *A nyitott mű* című könyvét, amely szerint a modern irodalomban „*a szerző befejezendő művet kínál a használónak*”, és ez olyan lehetőség, amellyel „*kinyitlik egy műt*”. A különböző értelmezésekben „*produktív kiegészítésekre ad lehetőséget, eleve irányt szab a strukturális energiák játékának*”. **Meg kellett értenem, hogy a műveket mindenki saját felfogására jellemző módon veszi át, önmaga elképzeléseit, meggyőződéseit vetíti bele abba, tehát az olvasmány csak kiinduló pont számára, hogy a valóságlátását ismételten megerősítse.** Eco szerint ez már a középkorban is így történt, amikor a művek meghatározott világnézetet és életfelfogást tükröztek, látszólag tehát egyértelműen kellett felfogni. Ennek ellenére már akkor is volt a műveknek bizonyos nyitottságuk, mert az olvasó számára „*minden mondat, minden figura több jelentésszintre nyitott, s ezeket neki kell felfednie, sőt ő választja meg a beállítottságának leginkább megfelelő olvasati kulcsot, és a kívánt jelentésben használja a művet*”. Eco hangsúlyozza azonban: ez még nem a „*használat szabadsága*”, csak „*a mereven előre rögzített opciók szabályozott szóródása*”.

Eco úgy véli, a barokk nyitott formái már több lehetőséget adtak a különböző értelmezésekre, ez „*a modern érzékenység és kultúra első jele*” volt. A romantikát lezáró szimbolizmusban – elsősorban Franz Kafka írásaiban -- már „*egy általánosan elismert törvények szerint rendezett világ helyére olyan világ lép, amely (...) többértelműsége alapszik*”. Itt a szerző „*bejejezendő művet kínál a használónak*”. Ennek komponensei azonban „*nem esetleges elemek halmazai*”, mert „*egy mű nyitottsága és dinamikussága azt jelenti, hogy különböző integrációkban produktív kiegészítésekre ad lehetőséget, eleve irányt szab a strukturális energiák játékának*”. A mű értékét az adja meg, hogy az alkotás üzenete „*a lehetséges jelentések sokszorozódását*” kínálja. Eco hangsúlyozza, a nyitottság újszerű kapcsolatot jelent a művész és közönsége között, ami megváltoztatja a művészet helyét a társadalomban. Hozzátehetjük: abban a kultúra-felfogásban persze, amelyben csak az író, a művész és a műve számít, ez nem válhat felismeretté. Az olvasó e viszonylatban csupán fogyasztója az eléje kerülő alkotásnak, a személye csak mennyiségileg jelentős, abban az értelemben, hogy mennél többen mutatnak érdeklődést a művek iránt, azok annál inkább tekinthetők sikeresnek, értékesnek. Az pedig, hogy az olvasói teljesítmény milyen, gyakorlatilag mellőzhető. Már csak azért is,

mert „magánügy”, kinek mi és miért tetszik, vagy nem tetszik. Kérdéses azonban, hogy az olvasás minősége figyelmen kívül maradhat-e?

Visszatérve Gadamer könyvére, benne megtalálható az a felismerés, hogy a műalkotás és a műélvezet eredményessége azonos ismérvektől függ. Szerinte a művészetnek három sajátos vonása van: a játék, a szimbólum és az ünnep. Az első nem más, mint az alkotó (kreatív) gondolkodás játékos spontaneitása, ami azonban szükségszerűen kettős: nemcsak a művet létrehozó, hanem a művet befogadó számára is adott. Gadamer kifejezésével ez „együttjátszást” igényel. Szellemes hasonlattal magyarázza meg, mit jelent ez a gyakorlatban. A teniszjátékban sem csak az ütőt használó és a labdát a hálón túlra továbbító játékosok vesznek részt, hanem a nézők is, akik fejük mozgásával kísérik a labda menetét, és bosszankodnak, ha az ütés sikertelen, vagy tapsolnak, ha azt leleményes megoldás irányította. Antonioni filmjében, a *Nagyítás*ban szemléletes képsor állítja elének ezt az „együttjátszást”: két fiatal úgy vesz részt ebben, hogy a kezükben nincs ütő, csak imitálják, mintha lenne. És persze labda sincs, amit üthetnének. Egyszer mégis úgy tesznek, mintha a labda egy „ütés” következtében túlrepült volna a játéktéren, és azt vissza kellene hozni. A játékukat figyelő személy – a film központi szereplője, egy fotós – előbb nem érti, mire várnak, majd mégis megérti, odamegy, ahová a labdának kellett volna esnie, és felveszi a semmit, majd úgy tesz, mintha a „labdát” visszadobná a játékosoknak. Közreműködését tetszéssel fogadja a játékot figyelő közönség, amely ugyancsak fiatalokból áll, a két „teniszező” társaiból. S hogy az ő jelenlétük sem szokványos, érzékelteti, hogy valamennyiük arca fehérre festett, akár a bohócoké. Ez a rendkívüliség emeli át az eseményt a közvetettség jelképes síkjára, és teszi „érthetővé” a cselekmény mélyebb jelentését.

Gadamer szerint az ilyen játékoság szükségszerűvé teszi, hogy a művészet szimbólumrendszer legyen. Megfejtéséhez átélés kell, az ember vele túllép a megszokott gondolkodáson, és szabad utat ad képzeletének, amellyel életre kelhet a mű. Ehhez persze „elidőzés” is szükséges, ami általában az ünnep sajátja. Az idő megállítása azonban mást is jelent: **a művet „fokról fokra” be kell járni, részleteiben tudatosítani, megérteni, hogy egy műalkotás szerves egység, minden részlete egy középpont körül rendeződik el, ezért a megértése állandó viszonyítást tesz szükségessé, a részek egymásra és a mű egészére történő vonatkoztatását.** Az ilyen reflektáló gondolkodás túljut az egyszerű reprodukción, az átélés közben „egymástól távolodó és egymáshoz feszülő tényezőket” kell közel hozni egymáshoz, velük a múltbelit és a jelenlevőt is. A befogadó ennek köszönhetően lesz képes meglátni „a mulandóban a maradandót”. Ami másképp annyit jelent, hogy az egyszeri ábrázolás valami állandóbbat fejez ki, ami lényeges az emberi élet szempontjából.

Gadamer figyelmeztet arra, hogy az ilyen viszonyulás szubjektivitása ellenére sem lehet önkényes, a mű meghatározott keretet ad hozzá, és csak ezen belül lehetséges az értelmezés. Mégis autonómnak tekinthető, mert az eredménye nincs megfogalmazva a műben, az az átélés és az alkotó jellegű viszonyulás következtében születik meg. Eco szavaival: az érték a mai művészetben „egy üzenet lehetséges jelentéseinek megsokszorozódása”, ami „kommunikatív helyzeteket teremt, új viszonyt létesít” a mű szemlélete és használata között. Az ilyen kapcsolat nemcsak „a művészi érzékelés új mechanizmusát alakítja ki, megváltoztatja a művészet helyét a társadalomban”. Kérdés azonban, hogy mennyire lehet remélni ennek a jellemzővé válását ma a művészet társadalmi létében? Kell-e hozzá a társadalmi környe-

zet megváltozása, és benne a társadalmat alkotó emberek tudatának átalakulása? Annak felismerésével, hogy a művészet nem egyszerűen szórakoztató időtöltés, hanem a valóság mélyebb látásának a képessége is.

Eco a nyitott mű egyik példaként Brecht *Galilei élete* című drámáját említi meg. A művet nem értelmezi, ám igazat kell adnunk neki, az valóban többféle lehetőséget kínál számunkra. A közvetlenül adódó értelmezés szerint ez a mű a tudományos haladás és a középkori maradiság ellentétét mutatja be, ahogy az inkvizíció arra kényszeríti Galileit, vonja vissza tanait a földközpontú világgép cáfolatáról. Walkó György Brecht-életrajzában „*a tudós felelősségének*” drámájaként jellemzi a Galileit, amely szerinte is „*a régi és az új harcáról szól*”. A dráma hőse eleinte még „*feltétlenül hisz az ész győzelmében*”, noha a firenzei udvar tudós csillagászai gúnyosan cáfolják a megfigyeléseit. Ők régi dogmákat ismételve a tapasztalatokat nem veszik figyelembe, s még Galilei távcsövébe sem hajlandók belenézni. A dráma második felében Galilei mégis kénytelen megalkudni ellenfelei előtt. Megretten a vallató inkvizítorok kínzóeszközeinek látványától. És amikor később átadja tanulmányát az egyik tanítványának, hogy juttassa el külföldre, bevallja, gyenge volt, „*félt a baláltól*”, ezért vonta vissza a tanait. Walkó szerint tehát a mű külföldre juttatását sem hősiesség elszántság, csupán a hiúság motiválta. Ami azt a tanulságot fedi fel a drámában: „*az igazság győzelme nincs erkölcsi feltételekhez kötve (...) nem feltétele sem a hősiesség, sem a tudatos megalkuvás.*” A közhittel ellentétben Brecht művében Galilei nem emberfeletti hős, csak esendő ember, az erényeivel és gyengeségeivel együtt. Ezért rendítheti meg a darab nézőjét.

Figyelmesebben olvasva a mű szövegét, mögötte más is felfedezhető. Brecht nemcsak színműve főszereplőjét akarja bemutatni, de azt a társadalmi környezetet is, amelyben élt, és amely érzékelteti, miért marad a tanítása visszhangtalan. Galileinek meg kell küzdenie az emberek meggyőződésével, amely kétségbe vonhatatlannak tartja azt, amit lát. Ezzel szemben igyekszik megértetni: „*2000 esztendőig hitte az emberiség, hogy a Nap s az égbolt valamennyi csillaga körülötte kering (...). De most aztán megmozdulunk, (...) vége a régi időknek, új időket élünk*”. Érvelésében nemcsak a földközpontú világgép elavulása jelenik meg, hanem a változatlan és a változás ellentéte is. Sőt, a régi világgépet igazoló látszat megtévesztő volta és a valóság törvényeit kutató mélyebb gondolkodás jogosultságának szembeállítása is. A dráma tehát mélyebben ragadja meg a hit és tudás különbségét; e különbség itt abban is megtalálható, hogy mit hogyan igazol e kettő. A tudomány – Galilei érvelése szerint – a bizonyosságok iránti kételkedést tekinti mérvadónak, mert bizonyosságnak csak azt tudja elfogadni, ami bizonyítékokkal alátámasztható. Mindaddig csak feltételezésekről lehet szó, amelyek bármilyen tetszetősek is, csak akkor fogadhatók el, ha tényekkel igazolhatók. S még ez esetben is, „*a tudomány célja nem az, hogy a végtelen böltsesség kapuját tárja fel, hanem az, hogy gátat szabjon a végtelen tévedéseknek*”. Itt tehát már az is világossá válik, hogy a régi felfogást csak úgy lehet megújítani, ha a gondolkodásmód egésze átalakul.

A tudománynak ebben a műben másféle gondolkodással is meg kell küzdenie. A gyakorlati hasznot előnyben részesítő felfogás sem tud azonosulni a tudománnyal, ha annak az eredményei pénzre nem válthatók. A páduai egyetem kurátora ezt kéri Galileitől: „*Készítsen megint valami olyan csinos dolgot, mint az a híres mérőlece. Ezzel aztán matematikai ismeretek nélkül is sok mindent lehet csinálni (...) valamit, ami készpénzt hozott*”. Ez a praktikus gondolkodás általában a tanulatlanokra jellemző, olyannyira, hogy még Galilei közvetlen környezetében is megtalálható. Háziasszonya ezt tanácsolja a tudós lányának: „*El kéne menned egy igazi asztronómushoz az egyetemen, aki elkészíti horoszkópodat, s abból megtudod, mire*

számíthatóság”. Mire a lány bevallja: „*már elmentem*”. Három hónapig a nap a Bak jegyében áll, utána „*szerencsés szülemelkedésem lesz*”. Ebből kiderül, a gyakorlati felhasználhatóság igénye könnyen kapcsolódik az áltudomány „igazságában” hívó meggyőződéshez. A lány kérője pedig azzal érvel: „*akik a kenyeret készítik, megértik, hogy semmi sem mozog, amit nem mozgatnak*”. Amiből az is következhet, hogy a világot a Teremtő mozgatja, ezért „*nem izgatják a parasztokat az Ön értekezései a Jupiter bolygóról, az igen, hogy az egyház tanításainak léha felfogása büntetlen marad*”. Ebben az érvelésben a gyakorlati tapasztalat kiterjesztése jelenik meg abban a meggyőződésben, hogy a világban észlelhető mozgás mögött is lennie kell egy személyes mozgató erőnek.

Az ellentétek bemutatásában a dráma nemcsak arra utal, hogy Galilei családi környezete is ellentmond tanításainak, hanem arra is, hogy a tudomány illetékességének elismerése viszont a vele szemben álló egyházi körökben is fellelhető. Így a nézetek szembenállása paradox módon ott is fellelhető, ahol éppenséggel a másféle gondolkodásnak kellene kizárólagosnak lennie. Egy paraszti származású pap, a „kis barát” például hangoztatja: „*Mindennek örök körforgása van*”. Ezt a természet évszakos megújulása is bizonyítja. Csak-hogy ebből a hivatkozásból az is következhet, hogy az emberiség történelme sem más, mint természeti jelenség, az ember nem több, mint természeti lény, aki nem lehet képes a fejlődésre. A természeti tapasztalatra hivatkozás azért is egyoldalú, mert a változást az emberek közti társadalmi kapcsolatokban sem tartja indokoltnak. A parasztkra hivatkozik, mondván, „*mit szólnának hozzá, ha azt hallanák tőlem, hogy egy kódarabon élnék, a sok közül egy jelentéktelen csillagon, amely egy másik csillag körül kering szakadatlan a magányos űrben? Mire jó akkor az a sok útrés, annyi beletörődés a nyomorúságba, mire jó, s mire kell? Mi szükség akkor a Szentírásra, amely a verejtéket, a tűrést, az éhezést, az alázatot magyarázza és szükségesnek tartja, mikor most kiderül róla, hogy csupa tévedés. (...) Így hát senki sem vigyáz ránk, mondják majd. Nekünk magunknak kell magunkkal törődnünk, pedig tudatlanok, öregek vagyunk. (...) Van értelme a nyomorúságnak, ha a munka csak görbédés, cipekedés, nem pedig érdem?*”

A természettudományban jártas Bellarmin bíboros sem jut tovább a tudomány lehetőségeinek korlátozott elismerésénél. Szerinte „*ha az új hipotézisen alapuló csillagterképek megkönnyítik hajósainknak a navigációt, használják hát. Nekünk csak az Írást meghamisító tanok visszatetszők*”. Ezért amikor Kopernikusz tanítását a Szent Hivatal eretnekségnek nyilvánítja, „*feladatam figyelmeztetni Önt, hogy e nézetekkel hagyjon fel*”. A tudomány elismerése tehát nem veszélyeztetheti a fennálló hierarchikus társadalmi rendet. S még valamit: az inkvizítorok arra figyelmeztetnek, „*ezek az emberek mindenben kételkednek, s mi ne a hitre, hanem a kételkedésre alapítsuk az emberi társadalmat?*” Amikor Bellarmint pápává választják, határozottabban védi már ezeket a korlátokat: „*Könyvét azszal engedélyezem, hogy beleírja azt a tételt: a végső szó nem a tudományé, hanem a hité*”.

A világnézetek és életfelfogások szembeállításán túl ismert az a magyarázata Brecht drámájának, amely szerint a mű lényege Galilei helytállásának kudarca az inkvizíció vizsgáló bizottsága előtt. A mű központjában tehát erkölcsi kérdés áll, meg tudja-e őrizni a tudós önálló gondolkodását a kényszerítő körülmények ellenére is? A művet így értelmezők szerint Galilei elbukott, mert nem merte vállalni Giordano Bruno mártíromságát, akire vallatói utalnak. Többre becsülte tehát az életét, a jó ételekkel, italokkal együtt, mint a tudományos igazság kitartó hirdetését. A Galilei bukását menteni akarók viszont arra figyelmeztetnek, csak azért vonta vissza tanait, hogy az új könyvét titokban mégis külföldre küldhesse, végső soron tehát mégis ő győz, ha látszólag vállalja is a becstelenséget. Ez-

zel ellentétben a mű utolsó részében a könyvet Németalföldre csempésző tanítványának Galilei mégis elismeri, nem valamilyen rejtett megfontolás vezette őt, amikor megtagadta nézeteit. Egyszerűen „*nisszavontam, mert féltem*”. Ezzel elismeri vereségét, egyúttal azt is, hogy a tudományos igazság elfogadtatása már nem rajta múlik. Ez a gondolat vezetheti át a figyelmes olvasót a színmű végére írott tanulsághoz, amely egészen más hangsúlyt ad annak az ellentétnek, amit a legtöbb magyarázó a mű lényegének tekint.

A változatlanúságot hirdető és a változás szükségességét valló felfogás ellentéte helyett, a vallásos hit és a természetet vizsgáló tudomány szembeállítás helyett Galilei vallomása a következőkről szól: „*Lebetünk tudósok, ha megtagadjuk a tömeget? A csillagok mozgását már megértették a népek, de uraik mesterkedését még most sem tudják kiszámítani. (...) A tudománynak mindkét küzdelemmel törődnie kell. „A tudomány egyetlen célja megkönnyíteni a fáradságos emberi életet. Ha az őnző hatalmaktól megfélemlített tudósok azzal töltik a kedvüket, hogy a tudást csupán a tudásért halmozzanak – megnyomorítják a tudományt is, kánpad lesz minden gép. Idővel mindent felfedezhettek, ami felfedezés egyáltalában lehetséges, de ez a haladás egyszersmind eltávolíthat az emberiségtől. Egy napon oly nagy szakadék támadhat közöttetek és közöttük, hogy egy-egy új vívmány feletti örömkialtásotokra a rémület egyetemes jaja lesz a válasz”. „Abogy most áll a dolog, aligha várhatunk többet, mint hogy jön egy leleményes törpe nemzedék, melyet mindenre föl lehet bérelni*”. Ez a jóslat már Brecht korának szól, arra a veszélyre figyelmeztet, amely a tudatlan és tájékozatlan tömegeket az elnyomó hatalmak engedelmes kiszolgálóivá, parancsainak végrehajtóivá teszi. Ez már a XX. század történelmének ijesztő tanulsága.

Önként adódik a gondolat, hogy érdemes összevetni Brecht Galilei-jét más művekkel, amelyek feldolgozták a tudománynak ezt a konfliktusát. Így például Németh László hasonló című színművével, már csak azért is, mert annak budapesti színházi bemutatója 1956. október 20-án volt, és a nézőközönség benne olyan időszzerűséget vélt felfedezni, ami pár nappal később a forradalom kirobbanásában valósult meg. Tanulságos lehet megkeresni, vajon mit látott akkor e darabban a színházi közönség olyasmit, amiről úgy érezhette, kimondatlanul is kifejezi sérelmeit és igazának korlátozását. Figyelmes olvasással feltűnhet, hogy Németh Lászlónál nem annyira a tudományos gondolkodás és a dogmatikus vakhit ellentéte áll a mű központjában, hanem az a folyamat, amelyben tanai megváltoztatására próbálják rávenni, majd kényszeríteni a tudóst. E folyamat fokozatos kibontása kétségtelenül párhuzamba állítható volt a hazai politikai élettel a XX. század ötvenes éveinek első felében.

Galilei tépelődésében azzal nyugtatja a lelkiismeretét, hogy „*vannak kérdések, amelyekben nem történt kinyilatkoztatás. Isten csak az erkölcs és a szeretet kérdéseiben tartotta fontosnak, hogy mintegy személyesen szóljon, az olyan kérdéseket, mint a természet szerkezete „tévelygő eszmének tornájául hagyta*”. Csakhogy hamar figyelmeztetik: „*abból, hogy a föld is bohgó, veszedelmes teológiai következtetéseket vonnak le*”. „*Ha a Föld forog, akkor mi van fönn, s mi van lenn? A vallás ezzel sosem békülhet össze*”. Mert ebből következhet az ég felsőbbségének kétségbe vonása. Ami kitűnően érzékelteti a mű nézőivel és olvasóival, hogy a társadalom felső szintű irányításának tévedhetetlensége került veszélybe ezzel a párhuzammal.

Az ellentét megjelenítésében Németh László többféle érvet mutat be, amelyekkel Galilei igyekezik rávenni a megalkuvásra. Egy jóakarója szerint „*nem éri meg, hogy olyan haszontalan dologért, mint a föld forgása, amit úgysem érez senki, öreg testét fölösleges törődésnek tegye ki*”. Racionálisabban mondja ki ezt a híres filozófus, Campanella: „*fenevadakkal szemben nem kell Brutusnak lenni*” (azaz mártírrá válni). A Szent Törvényészék képviselőjével fel-

ajánlott kompromisszum célja, hogy „*a vádlottat az egyházzal összebékítse, s így jogos nyugalmát megszeresse*”. A nyomatékosabb érv szerint: „*a hibák bevallása az ilyen bíróság előtt hatásosabb a tagadásnál*”, mert a bevallással „*megnyitja a jóvátétel, a bocsánat útját*”. Persze hozzátéve, hogy „*egy ilyen hibánál, amely az eretnokség határát súrolja, a jóvátétel természetesen elkerülhetetlen*”. Tanulságos Galilei védekezése is: „*én a kinyilatkoztatott igazságok elsőbbségét nem vonom kétségbe*”, de „*olyat, amit a tudomány szabályai szerint hamisnak kell éreznem, nem mondhatok*”. „*Mert akit ragaszkodása az igazsághoz egy boldogtalan korban hazudni kényszerül, annak nincs többé megállása, újra és újra hazudnia kell*”. Amire vallatóinak figyelmeztetése: „*nem vagyunk próféták, hogy mind a magunk fejével gondolkozzunk*”. Itt már a személyes függetlenség tagadása és az engedelmesség szükségessége hangzik el, és a makacs ragaszkodás az önálló gondolkodáshoz a „*hiúság bűne*” lesz. S amikor Galileit arra veszik rá, hogy eskü alatt tagadja meg a kopernikuszi tanokat, saját becsületét kell megtagadnia. Ezt vállalva mondja ki, megesküszik, hogy a föld mozdulatlan.

Ezek után hangzik el mégis a dráma optimista befejezése. A Galileit felkereső fiatal fizikus, Torricelli szerint „*a tudomány sorsa (...) nincs többé egy fejhez kötve, akármiylen kitűnő is az. Amit Galilei úr és mások elindítottak – most már feltartóztathatatlanul megy előre*”. Ami Galileit is meggyőzi: „*Senki sem mondhatja többé, hogy a világ világossága az én fejemben van. Nincs nagyobb érdek, mint hogy ez a fej megmaradjon. Akár hamis eskü árán is*”. Ez a vallomás már kettős: a tudományos haladás feltarthatatlansága mellett a személyes önállóság megőrzése is benne rejlik. Még ha ez nem is válik közvetlenül nyilvánvalóvá.

Itt most egy másféle párhuzamot is érdemes megemlíteni, amely nem Galileiről szól, csupán annyi a rokonsága vele, hogy meglepően rezonál arra, amit Brecht darabjában a tudós záró vallomásában kimondott, és ami kevésbé erősen Németh László művében is megtalálható. Egy nigériai író, Gabriel Okara *A hang* című regényéről van szó. Ennek hőse egy fiatal ember, aki külföldi egyetemen tanul, és a tanulmányai befejezése után elhatározza, hogy hazatérve megpróbálja tanítani elmaradott körülmények közt élő népét, hogy javítson az életükön. Már az életmódja is eltér az otthoniakétól, állandóan olvas, és keresi az élet értelmét. Ezzel váltja ki a törzs vezetőjének ellenszenvét, aki gyanakodni kezd, hogy a helyére tör, a hatalmat akarja megszerezni. Ezért elterjeszti, hogy ennek az embernek „*baj van a fejében*”, hisz' meg akarja változtatni a régi szokásokat. Azt akarja, hogy mindenki önállóan gondolkodjék, mit sem törődve a régi hagyományokkal és a közösség érdekével. Márpedig náluk mindenkinek egyformán kell gondolkodnia, úgy ahogy „*a nép tiszteletre méltó vezetője*” meghatározza. Aki ezt nem fogadja el, ki kell zárni a közösségből. A nép egyetért ezzel, mert azt vallja: nem akarunk tudni a dolgok mélyéről, olyanok akarunk maradni, amilyenek eddig is voltunk, nem akarjuk, hogy „*felkavarják a levesünket, ahogy ezt a fazékban teszik*”. A törzs vezetőjének biztatására el is zavarják a lázítót, aki azonban mégis visszatér közéjük, hogy felvilágosítsa őket. A feldühödött tömeg most már nem tűri el, amit mond, és megöli őt.

Talán érzékelhető a rokonság Galilei problémájával, annak ellenére, hogy nála nincs fizikai, csak erkölcsi halál, de az együtt jár a kizártságával, mert sem a hatalom, sem az egyszerű nép nem fogadja el a tanítását. Igaz, akad vele egyetértő, aki vállalja, hogy kijuttatja az írását oda, ahol megértésre találhat. Okara regényének végén is megjelenik egy nyomorék öreg, aki azt hangoztatja, „*kimondott szavaid nem balnak meg*”, és elindul, hogy terjessze az emberek közt az igazságot. Kérdéses, értelmezhető-e ez is többféleképp? Nyilván attól függően, hogy ki honnan nézi, milyen szempontból fogja fel a történte-

ket. Lehetséges a lázító magatartásának elítélése abban a meggyőződésben, hogy a helyi szokásokat nem szabad megbontani, azzal csak zavar keletkezik, megszűnik a rend. És lehetséges úgy is megítélni a lejátszódó eseményeket, hogy jogos ugyan a tanult ember próbálkozása, amellyel fel akarja nyitni az emberek szemét, hogy megértsék az élet értelmét, de ez illuzórikus. A többséggel szemben lehetetlen bármit is elérni, még abban az esetben is, ha az egyéni kezdeményezés a többség érdekét szolgálja. Sőt, önhittség, ha valaki azt képzei önmagáról, hogy felvilágosíthatja a tudatlan népet, miközben ő semmit sem tud arról, hogy ez a nép hogyan él, milyen gondjai vannak. Az a törekvés, hogy a saját képre formálhat másokat, tanúskodik arról, hogy az illető elszakadt attól a társadalomtól, amelynek a tagja. (Itt lesz azonos Okara hősné a helyzete Galileiével, aki a tudományos kutatás miatt elszigetelődik másoktól, nemcsak a hatalom képviselőitől, de a napi munka fáradalmait viselő emberektől is.)

Míndez nem csak azért gondolkodtathatja el az olvasót, mert éppen Nigériában történt nemrég olyan esemény, ami a valóságban kapcsolatba hozható Okara írásával. Hírek érkeztek arról, hogy ebben az országban fegyveres terroristák törtek rá egy iskolára, ahol fiatal lányok tanultak, akiket azután magukkal hurcoltak. Nem derült ki, hogy túszként fogták el őket, vagy más céljuk volt, tény azonban, hogy a terroristák azt vallották, hogy bűnös dolog a tanulás, különösen, ha ezt nők teszik, az ő szerepük a férfiak kiszolgálása és gyermekek szülése. Felfogásuk szerint az iskola „bűnös”, mert meg akarja változtatni a hagyományos rendet az emberek együttélésében. Így kapcsolódhat össze a valóság és a fikció, így válhat világossá a gondolkodó ember számára az, ami jellemző módon játszódik le egy regényben és annak tükröződésében, az emberi kapcsolatokban.

Az idézett szépirodalmi művek elemző bemutatása talán érzékelteti valamennyire, hogy mi kell ahhoz, hogy az olvasó egy művet mélységében fogjon fel, és ne elégedjék meg azzal, hogy a cselekményes részeit megértse. Mert azok megértése a kimondott szavak erejében és ezek összehasonlításában rejlik. Bár tény, hogy a szépirodalmat olvasók nagy többsége erre nem törekszik. Mégis fölvethető: nem lehetne tenni valamit azért, hogy ez a felületesség csökkenjen? **Ha az olvasás szerintünk nem pusztán szórakoztató időöltésre való, hanem arra is, hogy jobban megértsük az emberi gondolkodást és a körülöttünk lévő valóságot is, akkor ki kellene alakítani a szövegek mélyebb megértését segítő művelődési kereteket.** Hol? Az iskolákban? A könyvtárakban? Az olvasókörökben? Nem arról van szó, hogy elmondjuk, hogyan kell egy művet értelmezni, pusztán arról, hogy az igényt ébresszük fel arra, hogy a könyvet kézbe vevők „gondolkodva olvassanak”. És ennek érdekében keressék, mi rejlik egy mű szerkezeti összefüggéseiben, melyek benne a lényegesebb mozzanatok. S talán az sem árt, ha ennek érdekében az emberek kicserélik közben felismeréseiket, mert abból is lehet tanulni.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Brecht, Bertolt: Színművei. II. kötet. Budapest, Magyar Helikon, 1964.
Eco, Umberto: A nyitott mű. Budapest, Európa Könyvkiadó, 1998
Gadamer, Hans-Georg: A szép aktualitása. Budapest, T-Twins Kiadó, 1994.
Németh László: Történeti drámák. I. kötet. Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó. 1956.
Okara, Gabriel: A hang. Ford. Keszthelyi Tibor. Budapest, Európa Könyvkiadó, 1968.
Walkó György: Bertolt Brecht. Budapest, Gondolat Kiadó, 1959.

Dömsödy Andrea

Tanórán kívüli iskolai könyvtári jó gyakorlatok

Szolnoki könyvtárostanárok a vándorgyűlés KTE szekciójában

A Magyar Könyvtárosok Egyesülete 47. vándorgyűlését Szolnokon rendezte meg 2015. július 16-án és 17-én. A több mint 700 könyvtáros részvételével megtartott konferencia keretében a Könyvtárostanárok Egyesülete (KTE) két programot is szervezett. Az első napon a 2011-es pécsi vándorgyűlésen megkezdett „hagyományt” folytattuk, amely szerint a résztvevők számára iskolai könyvtárak látogatását is lehetővé tesszük. Szolnokon a helyi kollégáknak köszönhetően a program *Könyvtár-pedagógiai sétává* fejlődött, ennek keretében a harmincfős érdeklődő csoport a megyei könyvtár gyermekrészlegét és három iskolai könyvtárat látogathatott meg, és még egy kis városnézés részese is lehetett. A sétát részben kiegészítette a vándorgyűlés második napján *Tanórán kívüli jó gyakorlatok* címmel megrendezett KTE szekció, amelynek keretében elméleti előadások után az előző napon saját könyvtárukat bemutató könyvtárostánár kollégák könyvtárpedagógiai jó gyakorlataikba is betekintést nyújtottak. E program iránt is nagy volt az érdeklődés, mintegy ötven kolléga vett rajta részt.

Szakmári Klára, a KTE elnöke *A tanórán kívüli jó gyakorlatok megjelenítési lehetőségei a pedagógus portfólióban* című előadásával abban segítette a kollégákat, hogy tudatosítsák, jó gyakorlatot és pedagógiai munkát nemcsak a tanórák keretében folytatunk, de változatos formái vannak az egyéb foglalkozásokon végzett és a nem foglalkozásjellegű pedagógiai tevékenységeknek.

Az iskolai könyvtár mint a szakmai tudásmenedzsment központja című előadásomban egy gondolattérkép segítségével arra hívtam fel a figyelmet, hogy az iskolai könyvtárakban az iskolai szervezet és különböző szereplői (pedagógus, diák, szülő, fenntartó) tudásának támogatására hányféle szolgáltatást végeznek már (például iskolatörténeti különgyűjtemény, szakirodalmi szolgáltatások), és még mennyi irányba lehet nyitni (például jó gyakorlatok dokumentálása, tanulói portfólió). Ezek tudatosítása, bővítése, működtetésük jó gyakorlatainak hozzáférhetővé tétele még jórészt előttünk áll.

A jó gyakorlat és dokumentálása című előadásában Donkó Erika körüljárta a jó gyakorlat fogalmi kritériumait és pedagógiai szempontból fontos jellemzőit. Felhívta a figyelmet arra, hogy a gyakorlat attól tud pedagógiai jó gyakorlattá válni, hogy probléma-érzékenyen tervezzük és folyamatosan tudatosítjuk céljainkat, módszereinket és azokra reflektálunk. Bemutatta a Nemzeti Köznevelési Portál jó gyakorlat adatlapjának legfontosabb adatmezőit is

Az elméleti bevezetők után a három szolnoki könyvtárostanárról kolléga megvalósult jó gyakorlatait ismerhettük meg: *Együtműködési formák és lehetőségek a köznevelési és az iskolai könyvtár között Szolnokon* címmel Lustyik Istvánné a Tiszaparti Római Katolikus Általános Iskola és Gimnázium könyvtárostánára, *Olvasásfejlesztés a SZOLMŰSZ Pálffy-Vizügyi Tagintézményben* Erdősné Márta Mária az iskola könyvtárostánára, és *Szaktanárok bevonása a könyvtári programokba* címmel Kassainé Mrena Judit a Varga Katalin Gimnázium könyvtárostánára mutatta be munkáját, képekkel is gazdagon illusztrálva.

A szekció-program végén *Jó gyakorlatok leírása* címmel Donkó Erika és Dömsödy Andrea csoportmunkát szerveztek. Ennek keretében a kollégáknak a projektünk jó gyakorlat adatlapjának adatmezőit mentén kellett leírniuk egy konkrét iskolatípusra kitalált író-olvasó találkozót. Ez egy olyan gyakran szervezett könyvtári program, amellyel kapcsolatban sűrűn érezzük, hogy nem előzi meg tudatos pedagógiai tervezés. A rövid csoportfeladat célja az volt, hogy felhívja erre és a tudatosabb pedagógiai probléma azonosítására a figyelmet.

A következőkben a szolnoki könyvtárostanárról kollégák előadásainak összefoglalóját olvashatják. Írásaik is mutatják, hogy a vándorgyűlésen a szolnoki iskolai könyvtárakban folyó munkát érdemes volt megmutatni, sok eredményt láthattunk, és sok gyakorlati ötlettel gazdagodhattunk.

A részletes program, a prezentációk és a fotók elérhetők egyesületünk honlapjáról: <http://www.ktep.hu/MKEvandgy2015>

Tiszaparti Római Katolikus Általános Iskola és Gimnázium

Az iskola bemutatása

A Tiszaparti iskola 1962-től működik Szolnok belvárosában. Az évek során több profilváltáson átesett intézmény (szakközépiskola, általános iskola, gimnázium) aktuális pedagógiai programjában legfontosabb célkitűzésének a keresztény szellemben történő nevelést és a továbbtanulásra való felkészítést fogalmazta meg. Az 1-13. évfolyam két

párhuzamos osztályában tanuló 720 diákot 60 pedagógus oktatja. A nyolcosztályos gimnázium mellett egyes gimnáziumi osztályokban emelt szintű ének-zene, angol nyelvi és társadalomtudományos képzés folyik. A tanulók mintegy fele a környező településekről érkezik eltérő alaptudással, így a szintre hozás, a felzárkóztatás nagyon fontos feladat.

Az iskola könyvtára

A könyvtár a kétemeletes épület földszintjén, a magyar szaktermek mellett található. Közel 100 négyzetméteren, három helyiségben mintegy 20.000 kötettel fogadja olvasóit. Az olvasóterem 40 tanuló egyidejű foglalkoztatására alkalmas, a könyvkiválasztó övezetben pedig 18 számítógép áll a tanulók rendelkezésére, amelyekhez nyomtató és projektor is csatlakozik.

A heti 26 órás nyitva tartás mellett könyvtárhasználati órák, versenyek, különböző rendezvények helyszíne a könyvtár. Könyvtárostanárként különösen jó kapcsolatot ápolok a városi könyvtárral, amelynek eredménye az állomány gyermekirodalommal való folyamatos frissítése és a városi könyvtári projektekben való részvétel. Könyvtárunk honlapja: <http://www.tiszaparti-szolnok.hu/index.php/home/konyvtar>

A könyvtárostanár

Könyvtár-magyar szakos egyetemi diplomával, szakvizsgával rendelkezem. 1993 óta dolgozom az intézményben. Pályám elején általános iskolában tanítottam, majd a megyei gyermekkönyvtárból érkeztem az iskolába. Az iskolában tanuló minden korosztályal megtalálom a hangot, az olvasóterem egyben „társas pont” is. A könyvtárpedagógiai programban kiemelt feladatnak tartom az olvasóvá nevelést, illetve a tehetséggondozást és a hátrányos helyzetű tanulókkal való foglalkozást. Évek óta sikerrel készítek fel diákokat a Bod Péterről és a Majoros Mártáról elnevezett könyvtárhasználati versenyekre.

Jó gyakorlatok

A könyvtárpedagógiai séta során a vendégek ellátogattak a Tiszapartiba, ahol a könyvtár megtekintése során megismerték a történetét, fejlődését, a benne folyó munkát. A másnapi szekcióülésem egyfajta jó gyakorlatként a városi könyvtárral közös projektek bemutatása történt *Együttműködési formák és lehetőségek a közművelődési és az iskolai könyvtár között Szolnokon* címmel. Itt a közös munka évek óta tartó megszokott formáin (közön-ségsszervezés, író-olvasó találkozók, versenyek, zsűrizés, könyvtárlátogatások, könyvlettek) túl két nagyobb lélegzetű terv kivitelezéséről esett szó.

A projektek TÁMOP-pályázat eredményeként valósulhattak meg, és az iskolán kívül a város több oktatási intézménye is részese volt.

Mindennapi varázslatok a könyvtárban

Az egyik program a *Mindennapi varázslatok a könyvtárban: Kulturális intézmények részvétele a tanórán kívüli nevelési feladatok ellátásában* címet kapta. A Hild Viktor Városi Könyvtár 13 oktatási intézménnyel közösen valósította meg a szabadidős tevékenységeket célzó pályázatot, azzal a céllal, hogy javuljon a két intézménytípus közötti partnerkapcsolat. Az

együttműködés olyan tevékenységeket tett lehetővé, amelyekre az iskolák költségvetéséből nincs lehetőség, hiszen az utóbbi évek megszorításai és a pedagógusok óraszámemelése miatt főleg a szakkörök, illetve más kulturális programok szervezése szorult háttérbe.

A két intézmény közötti koordináló szerepet könyvtárostánárként láttam el.

Az iskolák helyi pedagógiai programjukhoz igazodva alakíthatták ki részvételük tematikáját. A Tiszaparti Római Katolikus Általános Iskola és Gimnázium a következő módon élt a lehetőséggel: miután az iskolában 1-13. évfolyam tanul, igyekeztünk minden korosztálynak életkoruknak megfelelő programot és részvételi formát kínálni.

A középiskolásoknak havi szakkört hirdettünk *Itt a város, vagyunk lakói* – helyismereti témában. Egész tanévben az érdeklődő (főleg a társadalomtudományi osztályokból érkező) 12 tanuló tíz témát dolgozott fel az alábbi tartalommal: *Szolnok története, Solnok egyháztörténete, A görög katolikus templom ikonosztáziója, Holtak kertje* (a solnoki temetőben található híres emberek sírjai), *A Tisza kultúrtörténeti vonatkozásai, Műemlékek, jelentős épületek, Piactérből Kossuth tér, A solnoki vár, A Művésztelep, Parkjaink*. A történelem szakos kolléga és helytörténész férje által vezetett szakkör a diákok számára lehetővé tette a város művelődéstörténeti szempontból való alapos megismerését; lakóhelyük régészeti, képzőművészeti, vallási vonatkozásait is feldolgozták. A kiscsoportos tevékenységek erősítették az összetartozást, az egymásra figyelést. A cél a kommunikációs készségek fejlesztése is volt, ehhez kiváló módszerként a könyvtári kutatómunka utáni kiselőadások járultak hozzá. A további célok közül kiemelendő a hazaszeretet érzésének fokozása és a magyarságtudat, egyfajta lokálpatriotizmus kialakítása.

A projekt másik eleme a szakkörön túl a témanapok szervezése volt. A *Jeles napok* sorozat a kisiskolásokat szólította meg. Az iskolai könyvtár adott helyet az egyházi naptár és a népszokások, ünnepeit felelevenítő, jobbára kézműves foglalkozásoknak és táncháznak. A *Népmese napja* alkalmából a szokásos mesemondó versenyen kívül még négy alkalommal lehetett bábozni, meseillusztrációkat készíteni, középiskolások meseolvasását hallgatni. A program zárásaként igazán nem „mindennapi varázslat”-ként két osztály ellátogattott a mesemúzeumba és az Országos Széchényi Könyvtárba. A kis olvasók maradandó élményére lehet majd támaszkodni az elkövetkező könyvtárhasználati órákon.

Értő olvasással a jövőért

A városi könyvtár által felkínált másik nagy projektnek, ha lehet, még nagyobb hozadéka volt az iskola számára, mint az előbb ismertetettnek.

Az *Értő olvasással a jövőért* címet viselő foglalkozásokba három kiscsoporttal, egyenként nyolc tanulási szempontból hátrányos helyzetű tanulóval kapcsolódtunk be. Egy tanéven keresztül heti kétszer, egy-egy tanórán két alsó tagozatos és egy nyelvi előkészítő 0. évfolyamos gimnáziumi csoport felzárkóztatása zajlott. A cél sokszínű volt: olvasástechnika fejlesztése, aktív és passzív szókinccs bővítése, kommunikációs kompetencia fejlesztése, lényegkiemelés, vázlatkészítés, ábrák és grafikonok értelmezése, szépirodalmi szöveg gondolati, érzelmi üzeneteinek megfejtsé stb.

A foglalkozások korántsem voltak tanóra jellegűek, játékos, szórakoztató feladatokkal tarkított kiscsoportos találkozóssá váltak. A csoportokat vezető kollégák bemeneti mértékét készítettek, amely megmutatta azokat a gyengeségeket, illetve erősségeket, amelyekre az órák során nagyobb hangsúlyt fektettek. Bár előre tervezett tematika szerint haladtunk, a menet közben felmerülő igények mentén ezt rugalmasan kezeltük. A kijelölt kompe-

tenciák fejlesztéséhez nagyszerű háttér volt az iskolai könyvtár (az egyik résztvevő tanuló még a Bod Péter könyvtárhasználati verseny megyei fordulójáig is eljutott). A kimeneti mérések jó eredményei azt igazolták, hogy eredményes, hasznos volt a jövő olvasóiért végzett munka.

A foglalkozásokon túl meglepetés ajándékok is növelték a diákok részvételi kedvét, hiszen Lackfi János, Nógrádi Gábor, Varró Dániel, Börcsök Mária látogattak el az iskola könyvtárába, ezek a találkozók az élményen túl olvasásra ösztönöztek minden résztvevőt. A középiskolás csoport pedig egy kirándulás keretében a Budapesti Nemzetközi Könyvfesztiválon is járt, ahonnan élményekkel és könyvekkel megrakottan térhettünk haza.

A két könyvtár együttműködésének kulcsa a közös érdek felismerése: a városi könyvtár nyit az iskolai könyvtár, vagyis a jövő olvasói felé. Ezért mozgósította szakmai és anyagi erőit, lehetőségeit. Ennek eredményeképpen a szakmai és emberi kapcsolatok erősödtek, az eddigi ad hoc együttműködési formák szervezettebbé váltak, nőtt az olvasók száma, az intézmény látogatottsága. Olyan közművelődési lehetőségek valósultak meg, amelyben kulturális szemléletformálásra (a tanulókon keresztül a szülőké) is adódott alkalom, és amelyeket az iskola nem tud felvállalni. E tevékenységek hatékonyan támogatták az iskola nevelési-oktatási céljait is, hiszen a tanulók készségfejlesztésén túl komoly közösségalkakító lehetőséget is kínáltak a foglalkozások.

A munka során sok tapasztalat, tanulság megfogalmazódott, amelyet reményeink szerint egy újabb sikeres közös pályázat során kamatoztathatunk majd.

Lustyik Istvánné

Szolnoki Műszaki Szakképzési Centrum Pálfy-Vízügyi Szakközépiskolája

Az iskola bemutatása

Az iskola több mint négy évtizedes fennállása óta jelentős szerepet tölt be a város és a megye szakképzésében. A munkavállalói piac igényeihez igazodva folyik a szakemberképzés, a szakmai alapozástól a technikus képzésig. Jelenleg az elektrotechnika, informatika, környezetvédelem-vízgazdálkodás, építészet, vegyipar szakmacsoportokban tanulnak a diákjaink. A szakma szeretetére és igényes művelésére nevelés mellett fontos pedagógiai célkitűzése az iskolánknak a továbbtanulásra való felkészítés is.

A három telephelyen működő intézmény főépülete a város legszebb helyén, közvetlenül a Tisza partján található. A tanulólétszám több mint 600 fő.

Az iskola könyvtára

Iskolai könyvtárunk a többszintes épület forgalmas alagsorában helyezkedik el. Az egy nagyobb és két kisebb helyiség közel 100 négyzetmétert tesz ki, az olvasóterem egy tanulócsoporthoz egyidejű foglalkoztatására alkalmas. A mennyezetig érő polcok ugyan nem ideálisak, de a hat olvasói számítógéppel, projektorral, két könyvtárostánári géppel felszerelt könyvtár rendezett, kellemes környezetet nyújt az olvasóinknak. Erről a könyvtárpedagógiai sétán részt vevő kollégák személyesen is meggyőződhetnek.

A nyitvatartási idő heti 26 óra, amelyben élénk kölcsönzési forgalom zajlik, és jó a helyben használat mértéke is. Könyvtári informatika órákat a 9. évfolyamon 6 órában, a 10. évfolyamon 2 órában tartok. A Bod Péter könyvtárhasználati versenyen évek óta jól szerepelnek iskolánk tanulói, legutóbb egy országos III. helyezést is sikerült elérnünk. Kollégáimmal egyetértésben fontosnak tartjuk az olvasásra, az önálló könyvtárhasználatra nevelést. Ennek több, az egész iskolát megmozgató rendezvény szervezésével is bizonyosságát adtuk. Írásom „Jó gyakorlatok” részében ezt a programot mutatom be.

A könyvtár honlapja a <http://palfykonyvtar.hu> címen érhető el.

A könyvtárostánár

Pedagógia szakos egyetemi és népművelés-könyvtár szakos főiskolai végzettséggel rendelkezem. Tíz éve dolgozom az iskolában. Ezt megelőzően a szolnoki pedagógiai intézet munkatársa voltam, mint könyvtár- és minőségirányítási vezető. Az Encore Magyar Konfliktuspedagógiai Alapítvány kuratóriumi tagjaként a konfliktuspedagógia területén szereztem tréneri gyakorlatot. Törekvésem, hogy a különböző területeken szerzett tapasztalataimat könyvtárostánárként is hasznosítsam. Az olvasóvá nevelést kiemelten fontosnak tartom, és ebben kollégáimra is támaszkodom. A vándorgyűlés szekciójában bemutatott programot a tantestülettel szoros együttműködésben valósítottam meg.

Jó gyakorlatok – Összefogás az olvasásért

Intézményünkben az olvasásra nevelés különböző formái valósultak meg az elmúlt évek alatt: irodalmi felolvasó staféta; költészet napi műsor színművész meghívásával; író-olvasó találkozók (Varró Dániellel, Csoóri Sándorral); könyvajánló „falevelek” gyűjtése; *Kölcsönözni élő könyvet!*; *Nem csak szövegünk! Önismeret és irodalom*; *Emberi arcaink, köznapinak harcaink* – irodalom és konfliktuskezelés; könyvjelző kiállítás; nemzetközi könyvjelzőcsere akciók. A tanárok részvételével harmadik éve működő könyvklub szintén jó propagandája az olvasásnak a diákok körében is.

A vándorgyűlésen bemutatott olvasásfejlesztési program az *Összefogás az olvasásért* elnevezést kapta, hangsúlyozva ezzel, hogy minden pedagógus tehet a tanulók irodalmi nevelésért. A rendezvénysorozatot a TÁMOP mint modell értékű középiskolai programot támogatta. Megvalósítására a Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Pedagógiai Intézettel együttműködve került sor.

A több részprogramból álló, több mint fél évig tartó projektben az iskola valamennyi tanulója és a pedagógusok nagy része részt vett. A tanulók és minden érdeklődő számára a könyvtárban, a könyvtár melletti faluújságon és az iskolai könyvtár weblapján közzöltünk információkat, felhívásokat.

Az osztályfőnökök munkaközösségi foglalkozáson kaptak tájékoztatást a projekttel kapcsolatos feladatokról, ezen túl e-mailen, telefonon és személyesen folyamatos volt a kapcsolattartás a programban résztvevők és a projektfelelős között. A foglalkozások jelentős része a könyvtárban került megrendezésre.

Kölcsönözz élő könyvet!

Az első részprogramot *Kölcsönözz élő könyvet!* címmel hirdettem meg. Tíz irodalomkedvelő pedagógus ajánlott egy-egy könyvet kölcsönzésre, vagyis az osztály előtti bemutatásra. A tanulók – anélkül, hogy az ajánló tanárok személyét ismerték volna – a több helyen elhelyezett annotált listából választottak egy művet. Egy könyvet kétszer lehetett kikölcsönözni. A választást a rajzsakkörön készített plakátok is segítették. A könyvek bemutatására osztályfőnöki órákon került sor, amelyet a kollégák kreatív megoldásokkal, különböző módokon tartottak meg. A *Madáretető* (Dolák-Saly Róbert) című könyvből például nagy élvezettel játszottak el a tanulók részeket, különböző jeleneteket. A *Menekülés* (Sherman Alexie) című könyv bemutatása szintén interaktív módon történt, a tanulók választották ki és mintegy személyesítették meg azt a szereplőt, akit kihúztak. A *Momo* (Michael Ende) esetében a szereplők azonosítását, jellemzését a tanulókkal együtt végezte a kolléga. A *katedrális* (Ken Follett) című regényhez írásos „segédletet” kaptak a tanulók, amelyen a mű időbeosztása és a szereplők voltak feltüntetve, hogy könnyebben át tudják tekinteni a terjedelmes regényt. Az *Allatkert a poggászomban* (Gerald Durrell) című művet projektoros vetítéssel egészítette ki a könyv ajánlója, hogy a műben szereplő állatokat megismerjék a tanulók. Minden esetben sort került az író rövid bemutatására és a műből való részlet felolvasására is. Az érdeklődő tanulók az óra után ki is kölcsönözhatték a műveket, amelyekről beszámolva egy ötös érdemjegyet kaptak irodalomból. A programhoz szükséges könyveket részben pályázati forrásból, részben könyvtárközi kölcsönzéssel szereztem be az iskolai könyvtár részére.

Emberi arcaink – köznapi harcaink

A második részprogramot *Emberi arcaink – köznapi harcaink* címmel hirdettem meg, és három novellához készítettem foglalkozástervet, két osztályfőnöki óra időtartamára. A választott művek: Lázár Ervin: *A csodapatika*, Gárdonyi Géza: *Bűntárgyalás*, Tömörkény István: *Vita a kutya miatt* voltak. Az osztályfőnök felolvasta a választott novellát az osztályának, amelyet alkalmasnak vélt beszélgetés kezdeményezésére. Ezt követően, az előre megtervezett szempontsor alapján került sor a műben rejlő, illetve az ahhoz kapcsolódó gondolatok, tapasztalatok megfogalmazására, közös értelmezésére. Az osztályfőnökök pozitív visszajelzései megerősítették, hogy egy-egy rövidebb irodalmi mű közös megismerése alkalmas arra, hogy a tanulók spontán megnyilatkozzanak emberi magatartásokról, kapcsolatokról, a konfliktusok kezelésével kapcsolatos tapasztalataikról. Új információkat tudtak meg egymásról, olyanok is szót kaptak, kértek, akik kevésbé kapcsolódnak be egyébként a beszélgetésekbe, vagy éppen olyan addig rejtett problémák kerültek felszínre, amelyekkel a következő osztályfőnöki órákon még célszerűnek látszott foglalkozni.

Az osztályfőnökök a foglalkozásterven kívül egy segédanyagot is kaptak a felkészüléshez: Mrenáné Szakalos Ilona: *Emberi arcaink – köznapi harcaink. Verseik és novellák a magyar*

irodalomból 12-18 évesek számára. *Oktatási segédanyag önismereti és konfliktuspedagógiai foglalkozásokhoz*, 2. bőv. kiad. Szolnok, ENCORE Magyar Konfliktuspedagógiai Alapítvány, 1999. 153 p.

Előadás és író-olvasótalálkozó

Az *Összefogás az olvasásért* projekt hosszabb távú célja az volt, hogy az irodalmi műveket a kollégák tudatosabban alkalmazzák a személyiség- és közösségfejlesztésben. Ehhez nyújtott további segítséget a *Biblioterápia a pedagógus tevékenységében* címmel meghirdetett előadás. A téma szakavatott előadója Bartos Éva, az Országos Széchényi Könyvtár Könyvtári Intézetének nyugalmazott igazgatója volt.

A projekt záró rendezvénye egy derűs hangulatú író-olvasó találkozó volt Varró Dániel költő-műfordítóval. A program középpontjában a költő három könyve állt: a *Bögre azúr*, a *Túl a Maszat-hegyen* és a *Szűndesszert* című kötetek. A találkozón közel száz tanuló és tanár vett részt.

Az *Összefogás az olvasásért* program több hónapos időtartama alatt az olvasás beszéd-téma lett az iskolában a pedagógusok és a tanulók körében egyaránt. Az irodalmi művek projektben javasolt feldolgozása ötleteket adott a konfliktuskezelés módszereihez, gazdagította a tanárok ötlettárát. Lehetőség volt történelmi összefüggések kötetlenebb, életszerűbb felelevenítésére, konfliktushelyzetekkel kapcsolatos általános érvényű gondolatok megfogalmazására. A projekt lendületet adott, „kedvet csinált” az osztályfőnököknek arra, hogy többet dolgozzanak műhelymunkában az osztállyal. Hangsúlyt kapott az önismeret fontossága. Nem utolsó sorban olyan tanárok is „összetalálkoztak egymással” a programban, akik egyébként ritkán vannak munkakapcsolatban. Ennek az is megkülönböztetett fontosságot adott, hogy az iskola tantestülete intézményi összevonás következtében akkor került egy szervezetbe.

Erdősné Márta Mária

Varga Katalin Gimnázium

Az iskola bemutatása

Iskolánk, amely Szolnok központi részén, a Tisza és a Zagyva folyók találkozásától nem messze található, már 1930-tól fontos szerepet tölt be a város és a megye oktatásában. Az intézmény alapvetően négy évfolyamos gimnáziumként működik, koedukált jelleggel. Diákjaink jelenleg négy programban készülhetnek az érettségire: a magyar-angol két tannyelvű programban, a matematika-angol nyelvi, az általános tehetséggondozó,

valamint a 2000-ben indult Arany János Tehetséggondozó Programban. Az utóbbiban a képzés öt évig tart. Minden oktatási programunkban a fő cél a diákok sikeres felkészítése a továbbtanulásra, és ebben a folyamatban nagy hangsúlyt fektetünk a tehetségfejlesztésre, illetve tanulóink személyiségfejlesztésére.

Az iskola könyvtára

Könyvtárunk az épület harmadik emeletén, két különálló helyiségben található, az egyik a szabadpolcos kiválasztó övezet, a másik az olvasóterem, ahol tanórai foglalkozásokat is tartunk. Barátságos és technikailag jól felszerelt környezet várja itt az olvasókat. 13 internetkapcsolattal rendelkező olvasói számítógép, valamint nyomtató, projektor, fénymásoló, szkener áll az olvasók rendelkezésére. A könyvtárostánári munkát egy internetkapcsolattal rendelkező számítógép segíti.

Könyvtári állományunk különlegessége abban áll, hogy a két tannyelvű oktatási program és az iskolában folyó idegennyelv-tanítás és tanulás segítése érdekében külön, kb. 1500-2000 kötetes angol nyelvi részleg (szépirodalmi és szakirodalmi munkák) áll a könyvtárhasználók rendelkezésére. Ezen kívül az utóbbi években – lehetőségeinkhez mérten – komolyabban gyűjtünk az iskolánkban oktatott idegen nyelveken megjelenő szépirodalmi alkotásokat is.

A könyvtár nyitvatartási ideje heti 22 óra.

Az olvasóvá nevelés, az olvasásnépszerűsítés és a pedagógusok munkájának segítése kiemelt helyen áll iskolánk könyvtárpedagógiai programjában. Ennek alapja 9. évfolyamon az iskolai könyvtár bemutatása, megismertetése, majd a 10. évfolyamon informatika órák keretében 4 könyvtárhasználati óra, a felsőbb évfolyamokon pedig felkészítés az informatika érettségi könyvtári részére. Tanulóink sikerrel vesznek részt a Bod Péter könyvtárhasználati versenyen is. Könyvtárunk programjait érdeklődés kíséri diákjaink és dolgozóink részéről. Tapasztalatok szerint nemcsak az olvasóvá nevelésben, hanem az iskolai közösségformálásban is nagy szerepe van ezeknek a programoknak.

Könyvtárunk honlapja, amelyet az iskola könyvtárostánáraként szerkeszttek, az alábbi URL-címen érhető el: <https://vkgkonyvtar.wordpress.com/>

A könyvtárostánár

Könyvtárostánárként 2002-től dolgozom az iskolában. Magyar nyelv és irodalom szakos középiskolai tanári és informatikus-könyvtáros szakos egyetemi diplomával rendelkezem. Jelenleg könyvtárostánárként, magyartanárként, osztályfőnökként és a magyar munkaközösség vezetőjeként veszek részt az iskolában folyó munkában. Ez az összetett feladatkör nem egyszerű, de a több szerepben kialakuló sokoldalú kapcsolatkör révén alkalmas arra, hogy mind az olvasóvá nevelésben, mind az igényes könyvtárhasználatban eredményes munkát végezhessek.

A vándorgyűlés KTE szekciójában bemutatott prezentációmban azon próbálkozásaimat villantottam fel, amelyek bemutatják, hogyan próbálom bevonni a szaktanárokat az iskolai könyvtár programjaiba.

Jó gyakorlatok – szaktanárok bevonása a könyvtári programokba

A Varga Katalin Gimnáziumban több olyan típusú könyvtári programot valósítottunk meg, amelyek az olvasásnépszerűsítést, tanulóink olvasóvá nevelését célozták meg. Ezek általában olyan programok, amelyekkel más iskolákban, könyvtárakban is kísérleteznek, és amelyeket megvalósítanak a könyvtárostanárok kollégák. Számunkra ezek különlegességét az egyedi megoldások és a közös munka adta, adja. Céljuk az olvasásnépszerűsítés, a kreativitás fejlesztése, a közösségformálás, és az, hogy a célközönség (diák és kolléga egyaránt) jól érezze magát ezeken a rendezvényeken, természetesnek érezze a könyvtári közegét.

Iskolai könyvtárosként fontosnak érzem, hogy kollégáim is részesei legyenek az iskolai könyvtár programjainak, akár résztvevőként, akár a szervezést és megvalósítást segítő szerepben. Már egy, a diákok és tanárok számára egyaránt szervezett programon való jelenlétükkel is komoly példát mutatnak, azt sugallják, hogy fontosnak, értékesnek tartják azt. Ezen kívül segítséget nyújthatnak egy program színvonalának emelésében. És azért, hogy segítenek, sokkal inkább érdekeltté válnak abban, hogy a program sikeres legyen. Magukénak érzik a programot, általa a könyvtárat.

A segítségnyújtás a kollégák részéről sokrétű lehet. Ilyen például az érdeklődés felkeltése a program iránt, a kedvcsinálás. Pár szóban elmondják a diákoknak, érdeklődő kollégáknak, hogy körülbelül milyen is lesz a program, ismétlődő program esetében pedig korábbi élményeiről mesélnek néhány szóban. A tájékoztatásban az osztályfőnökök segíthetnek a legtöbbet. Ők hívhatják fel a figyelmet a készülő programra, figyelve arra is, hogy megfelelő időben „ráerősítsenek” kiegészítő információkkal. A kollégák ötleteitől sokszínűbbé válnak a programok. A megvalósításban kedvük, idejük, vérmérsékletük szerint kisebb-nagyobb feladatokat vállalhatnak – az ötletek kidolgozásától az anyagbeszerzésen keresztül a programhoz kapcsolható külső kapcsolatok szervezéséig, a programról történő visszacsatolásig.

A kollégák programokba történő bevonása azonban nem könnyű feladat. Szervezőként számolni kell a leterheltség okozta fáradtsággal, az időhiánnyal, olykor, sajnos, az érdeklődés hiányával is. A kérdés az, hogyan érhetjük el, hogy mégis csatlakozzanak a programjainkhoz.

Az érdeklődés felkeltésekor – tapasztalataim szerint – fontos hangsúlyozni azt, hogy szórakozni hívjuk nemcsak a tanulókat, de a kollégákat is. Egyszerűen azért, hogy jól érezzük magunkat, együtt legyünk, közös élményekkel legyünk gazdagabbak, kicsit más oldalunkról ismerhessük meg egymást, és ismerhessenek meg minket is a diákok. Akár családi programként, gyermeküket, társukat is elhozva színesíthessék a hétköznapiakat.

A leterheltség és időhiány miatt elengedhetetlen, hogy kollégáink időben tudjanak a programokról. Többször is fel kell hívni a figyelmüket az időpontokra és a teendőkre, amelyekhez a segítséget várjuk. Erre lehetőség ad az e-mail, a tantestületi értekezlet, valamint a személyes megkeresés, beszélgetés. Fontos, hogy ne kérjünk sokat! A feladatokhoz kért segítség ne vegyen sok időt igénybe egy-egy kolléga részéről. Ugyanilyen fontos a kölcsönösség. Az, hogy próbáljunk mi is hozzájárulni a különböző munkaközösségek, illetve pedagógusok munkájához. Ha mi is részt veszünk, segítünk a munkaközösségek, a többi kolléga által szervezett programokban, ők is szívesebben segítenek a mi programjaink megvalósításában.

Az egyes programok szervezése már az előző tanév végén meg kell, hogy kezdődjön. El kell döntenünk, hogy a következő tanévben ránk váró feladatok ismeretében körülbelül hány és milyen jellegű könyvtári rendezvény szervezésére lesz lehetőségünk. Mérlegelnünk kell a tanévre vonatkozó terveinket, amelyben segítségünkre lehet az előző évek tapasztalata is. Körülbelül tudnunk kell azt is, hogy a programokhoz szükséges anyagi kiadásokat honnan, milyen forrásokból tudjuk majd finanszírozni. Amennyiben elhatároztuk, hogy milyen programokat és körülbelül mikor szeretnénk megvalósítani a következő tanévben, érdemes informálni terveinkről az iskola igazgatóságát és a rendezvény kapcsán mozgósítani kívánt külső kapcsolatokat. Ezen kívül nagyon fontos az egyeztetés, hiszen körülbelül tudnunk kell azt is, hogy a többieknek milyen programterveik vannak.

S akár már ekkor ötleteket kérhetünk saját programjainkhoz.

Az aktuális tanév elején, a nyitóértekezleten érdemes körvonalazni a könyvtár programjaival kapcsolatos feladatokat, újra segítséget, ötleteket kérni, és az időpontokat konkretizálni. Már ekkor felmérhetjük, hogy körülbelül hány kolléga részvételére és segítségére számíthatunk, valamint azt, hogy milyen a programok eszközigénye. Ezek ismeretében a megvalósításhoz anyagi támogatást kell szerezni (a gazdasági részleg, az iskolai alapítványok segítségével).

Az aktuális program megvalósítása előtt minimum egy hónappal pontosítani kell a részt venni szándékozót, illetve feladatot vállaló kollégákkal a részleteket, azt, hogy kinek pontosan mit kellene tennie. Ennek a helyszíne lehet egy tantestületi értekezlet, kérdőív arról, hogy kinek van kedve segíteni és miben, illetve e-mailben is érdeklődhetünk. Ekkor választjuk ki a beérkezett ötletek közül a programhoz illőket, megkeressük a kivitelezéshez feltételezhetően leginkább értő szaktanárokat (pl. titkos írás, újjlenyomat-előhívás – kémia szakos, filmkészítés – média szakos). A részleteket már velük közösen dolgozzuk ki. Ezzel párhuzamosan, időben elkezdve, folyamatosan, minden lehetséges módon és fórumon hirdetjük a programot (plakátok, iskolarádió, faliújság, könyvtár honlapja, e-mail, a tanórákat tartó kollégák, osztályfőnökök, szaktanárok segítségével).

A program megvalósítása után szükség van a visszacsatolásra, a program értékelésére a résztvevő kollégák és diákok részéről (személyes beszélgetés, kérdőív, osztályfőnöki óra, beszámoló). Ez támpontot adhat abban, hogy érdemes-e máskor is megrendezni a programot, vagy nem, illetve, hogy mit kell majd másként, jobban csinálni a következő alkalmakkor. Ezen kívül saját magunk számára érdemes feljegyzéseket készíteni a szervezés menetéről, a feladatokról, a nehézségekről. Fontosak saját reflexióink is a programmal kapcsolatban. Értékelnünk kell munkánkat, azt, hogy mi ment könnyen, mi nehezebben és miért.

A résztvevők számára kedves emlék a programról készült összeállítás (prezi, kizoa, you tube-videó), az ott készült fotókat, videókat minden érdeklődő számára elérhetővé tesszük. Azt a tényt, hogy készül, utána azt, hogy elkészült egy ilyen összeállítás, érdemes a szokásos fórumokon (iskolarádió, faliújság, könyvtár honlapja) hirdetni, és beleírni az iskolai beszámolóba is.

A Varga Katalin Gimnáziumban megvalósított sikeres programok közül hármat emelek: az *Élőkönyv-kölszönzés*, az *Éjszaka a könyvtárban* és a *Vargás Alkotói Pályázat* címűeket.

Élőkönyv-kölcsönzés

A programot azért emelem ki a többi közül, mert ez volt az, amelyik csakugyan mindenkit megmozgatott a tantestületből. A program megvalósítása kollégákra alapozottan történt. Két napon keresztül minden osztályban, az egyik tanóra első 15 percében a vállalkozó kedvű kollégák részleteket olvastak fel a gyerekeknek kedvenc könyvükből, elmondták, hogy miért áll közel hozzájuk a mű, bemutatták a szerzőt. Nem minden pedagógus vállalkozott a felolvasásra, de mindenki rá tudott szólni az aktuális tanórájából 15 percet, és beengedte a felolvasó kollégákat az órájára. Az időkorlátokat természetesen tiszteletben kellett tartania a felolvasóknak is, hogy a tanóra a megszokott módon folytatódhasson. Eközben fényképek és videók készítésére felkért kollégák és diákok örökítették meg a felolvasás pillanatait.

A szervezésben a legnagyobb nehézséget az okozta, hogy a felolvasó kollégák csak lyukasóráikban tudtak bemenni az őket korábban sorsolással kiválasztó osztályokhoz; emellett azt is tiszteletben kellett tartani, hogy melyik kolléga melyik órájának az elejét tudja felajánlani a felolvasásra (dolgoztatásra természetesen nem vonulhatott be felolvasó).

A program felvezetéseként olvasásnépszerűsítő pályázatot írt ki az iskolai könyvtár, amelyre könyvajánló írásával vagy olvasásnépszerűsítő plakát tervezésével nevezhettek a tanulók. Ezeket megtekintve a közönség szavazhatott a legjobbakra, majd az I-III. helyezett jutalomként könyvutalványban részesült, ennek finanszírozását az iskola Bánffy Katalin – Varga Katalin Alapítványa biztosította. A pályázatot a diákok számára írtuk ki, ezért egy kissé elkülönítve függesztettük ki a pedagógusok könyvajánlóit, amelyek nagy népszerűségnek örvendtek, és példamutató értékűek voltak.

Éjszaka a könyvtárban

Azért különleges ez a programunk, mert a kollégák nagyon sok ponton segíthetnek, az ötlet adásától a megvalósításig. Október végére, az iskolai könyvtárak világhónapja kapcsán szervezzük az *Éjszaka a könyvtárban* című programot. A rendezvény már első alkalommal is jól sikerült, bár ezt még teljesen egyedül szerveztem. A pedagógusok közül többen eljöttek, részt vettek rajta, és jól érezték magukat a diákokkal együtt. Második alkalommal már a fentebb vázolt programszervezési lépéseket követve az egyik kollégától érkezett ötlet alapján egy kiemelt téma (a mese) köré szerveztük az estét. Több pedagógus jelentkezett, hogy szívesen segítenének. Így az ő ötleteikkel gyarapítva, finomítva kidolgoztunk az iskola épületén belül egy mesebeli utat, állomásokkal, mesebeli szereplőkkel. A program estéjén a résztvevők csoportokban vonultak végig az állomásokon, ahol mesebeli figurának beöltözött tanáraik és diáktársaik különböző feladatokkal várták őket.

Az iskolai színjátszó csoportot vezető tanár segítségével sikerült a szerepet játszó diákok beszerzése a programba. A különböző állomásokon feladatokat adó kollégák, diákok saját ötleteik alapján formálták meg a mesebeli figurákat, színezhették a feladatokat, de ezt a szervező könyvtárossal természetesen megbeszélték. Az esti-éjszakai program része volt a résztvevők vendégül látása is, amelyhez a résztvevők, főleg a kollégák (olyanok is, akik nem tudtak eljönni) saját készítésű finomságokkal járultak hozzá. Az estéről fényképek és videók készültek a kollégák, sőt diákok segítségével, mivel több anyagból könnyebb jó összeállítást készíteni.

Vargás Alkotói Pályázat

Ez a programunk azért különleges, mert ez volt az első, amelyhez egy kolléga révén komoly és támogató külső kapcsolatot találtunk. Ennek köszönhetően a program tekintélye nagymértékben emelkedett. A Vargás Alkotói Pályázat egy iskolai tehetségkutató program, ahol a diákok számára lehetőség nyílik kreativitásuk bemutatására. Első alkalommal irodalmi pályázatként volt meghirdetve. A diákok több irodalmi műfajban pályázhattak, és pályaműveik elbírálására a magyar szakos munkaközösség tagjait kértem fel. A kiírásnak már november végére meg kellett jelennie a különböző hirdetőfelületeken ahhoz, hogy például április 11-én, a költészet napján, vagy a körül megtörténhesen az eredményhirdetés. A következő alkalommal már közösen írta ki a pályázatot a könyvtár és a magyar szakos munkaközösség. Harmadik alkalommal javaslatomra nem irodalmi, hanem filmelőzetes-készítő pályázatot írt ki a könyvtár és a munkaközösség. 3-5 fős csapatok jelentkezhettek, feladatuk pedig 3-5 perces filmelőzetes készítése volt a gimnáziumi irodalmi tananyag kötelező olvasmányainak egyikéből. A pályamunkákat értékelő bizottság tagjait kibővítettük. A magyar szakos munkaközösség mellett részt vett az értékelésben a média szakos kolléga, és azok az érdeklődő kollégák is, akik szívesen vállalkoztak a feladatra. A média szakos kolléga révén kerültünk kapcsolatba szolnoki TISZApART mozi vezetőségével. Annyira megtetszett nekik az ötlet, hogy felajánlották az eredményhirdetéshez az egyik termüket, ahol az elkészült és általuk is értékelt filmelőzeteseket levetítették.

Az eredményhirdetés időpontját kitűzni nem könnyű, főleg, ha nem egy szünetben szándékozunk gyorsan túlesni rajta, hanem ünnepélyesebb kereteket szeretnénk biztosítani hozzá. Éppen ezért kollégáink segítségével nemcsak a pályaművek értékelésében, hanem abban is megnyilvánul, hogy előzetes megbeszélés után elengedik a délutáni tanórától a pályázó diákokat, és az osztályfőnökök ezeket a hiányzásokat igazolják. Érdemes az iskolavezetést és a bírálóbizottság tagjait meghívni az eredményhirdetésre, mert aki el tud menni közülük, jelenlétével azt sugallja, hogy komolyan vette a diákok munkáját.

A fenti példák jól mutatják, hogy a kollégák sokféleképpen bevonhatók könyvtári programjainkba. Ettől függetlenül a szervezésben a legtöbb feladat természetesen a könyvtárostánáré marad. De az évek során egyre több kolléga kaphat kedvet ahhoz, hogy besegítsen a munkába. Valószínűleg lesznek olyan programok, amelyeken csak nagyon kevés pedagógus vesz részt, de olyanok is, amelyek megmozgatják az egész tantestületet. Fontos, hogy jelezzük, szükségünk van a segítségükre, a jelenlétükre, ötleteikre, támogatásukra, de emellett érdemes meghagyni azt a szabadságot számukra, hogy maguk dönthessék el, milyen mértékben akarnak, illetve, hogy akarnak-e ezekben részt venni. Köszönetet kell mondani minden apró segítségért, mert ez a gesztus előreviszi a munkánkat, a kollégákat pedig jó érzéssel tölti el, hogy hozzájárultak a program sikeréhez. A közös élmények szorosabban összekapcsolják a közösség tagjait, és egy összetartó, pozitív értékrendet felállító közösségben nyugodtabb, kiegyensúlyozottabb munka folyhat.

Kassainé Mrena Judit

Háborús károk és felmérésük a könyvtárakban 1945 és 1953 között*

A második világháború idején, illetve az azt követő években a háborús pusztításokon túl súlyos veszteséget jelentettek a hazai könyvtárügy számára egyrészt a személyzet sorában végrehajtott politikai jellegű tisztogatások, az igazolóbizottsági eljárások és a B-listázás¹, másrészt a személyi jellegű purifikálást kiegészítő, a könyvtári állomány megtisztítását célzó intézkedések, illetve a gazdátlanok, elhagyottnak tekintett gyűjtemények pusztítása és az egyházi, elsősorban szerzetesrendi bibliotékák államosítása, ami az esetek tekintélyes részében a könyvek megsemmisülését jelentette. Jelen írás első része a kérdéskört tárgyaló tanulmánynak, és szerzője a közvetlen háborús pusztításokat, illetve egyes főúri könyvtárak sorsát kísérli meg bemutatni a szakirodalom, illetve levéltári források alapján.

A háborús károk a fővárosi közkönyvtárakban

A könyvtárakat ért háborús károk mértékének pontos megállapítása a források hiányai és a fennmaradt szórványos adatok ellentmondásai miatt ma már nem lehetséges. Az Országos Könyvtári Központ a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumnak 1947. április 15-én írt jelentésében kísérelte meg összesítő adatokkal meghatározni az ostrom során elszenvedett károkat. Eszerint a négyszáz szakkönyvtár közül tíz teljesen, kilenc majdnem teljesen elpusztult, vagyis a gyűjtemények 4,7 százaléka. Ötven százaléknál nagyobb vesztesége volt 38 bibliotékának, a könyvtárak 9,5 százalékának, és csak 86 könyvtár volt, amelynek állományát nem érte veszteség. Összességében a hazai szakkönyvtárak nyolcvan százaléka szenvedett háborús károkat. A legnagyobb könyvtárak (OSZK, Egyetemi, Akadémiai, Műszaki Egyetem, Fővárosi, Technológiai) gyűjteménye szerencsére csak szerényebb mértékben károsodott. A jelentés szerint súlyosabb veszteségek érték a nép-

* A tanulmány *A magyarországi könyvtárügy története a Rákosi-korszakban* című kutatási program keretében készült.

könyvtárakat, 3500 könyvtár közül mindössze 1222 maradt meg, ezeknek átlagosan száz kötet az állománya.² A második világháború után a *The World of Learning* számára összeállított kimutatás szerint 1948-ban mintegy 500 szakkönyvtár működött az országban, igaz, ebben a számban már szerepeltek az 1945 után alapítottak is. Sajnos, a jegyzékben nincs utalás a háborús károokra, „*Mindex azt jelzi, hogy talán korábban nem szerezték sem a minisztérium, sem az egyéb irányító testületek felsőbb szervei a könyvtáriügy egész területéről olyan információkat, amelyek alapján egységes képet kaphatnánk a háború, illetve a negyvenes évek közepének mindenféle pusztításairól*” – összegzi véleményét Voit Krisztina.³ A továbbiakban némely nagyobb könyvtárak háborús veszteségeit tekintjük át.

Az **Országos Széchényi Könyvtár**nak is otthont adó **Magyar Nemzeti Múzeum** épületét több belövés érte. A tetőzet 25 helyen sérült meg, ez jelentette a legsúlyosabb kárt. A könyvtár helyiségei közül a *Kézírártár*, a *Széchényi-terem* és a *Todoreszku-terem* is belövést kapott, az irodahelyiségek egy részében az épületbe 1945. január 16-án behatoló szovjet katonák istállókat alakítottak ki. A múzeum egyik vezető régész munkatársa, Fettich Nándor kiválóan beszélt oroszul, ami jótékony hatással volt a gyűjtemények és a múzeum óvóhelyén tartózkodó civilek sorsára. A kisebb-nagyobb lopásokat ugyan nem sikerült megakadályozni, de a nők megerősökölését igen.⁴ A szovjetek egyébként a könyvtár újságjai közül sokat elvittek. 1945. március 26-án a *Karpatorusszkej Golosz* című periodikum bizonyos számait vitték magukkal fényképezés céljából, ugyan adtak elismervényt az átvételről, de a példányok soha nem kerültek vissza. Elkobozták *Az Ország* című hetilap 1943. 1. számát is.⁵

A *Nyomatványtár* háború alatti helyzetéről Goriupp Alisz számolt be.⁶ A légitámadások esélyének megnövekedésével egy időben, 1944 tavaszán a tár anyagának jelentős részét a bibliotéka védettebb földszinti helyiségeibe helyezték át, és az ablakokat homokzsákkal védték. A teljes anyag kb. ötöde került át, lekerültek az összes hungarica-szakok, egyes írói (Justh, Kisfaludy, Kossuth, Madách) könyvtárak, továbbá az olvasótermi segédkönyvtár teljes anyaga. A könyveket három-négy egymás előtti könyvsor elhelyezésére alkalmas stabil állványokra rakták, ez lehetővé tette, hogy a levitt könyvanyag túlnyomó része raktári rendben álljon. Az osztály öt hivatali szobájának bútorzata a feldolgozatlan anyaggal együtt raktártermekbe került. A megmaradt két szobában kapott helyet a katalógus. Az anyag költöztetése 1944. március 20-tól augusztus elejéig tartott és a feldolgozó munka augusztusban újraindult, amelyet decemberig sikerült fenntartani. A helyiségek 1945. január elején váltak használhatatlanná. Az ostrom folyamán három helyiség istálló lett, itt érte a könyvanyagot a legnagyobb kár. Az osztályt mindezek ellenére nagy veszteség nem érte, és az elveszett, elloptott, kikölcsonzött és elkallódott könyvek száma az elpusztultakkal együtt 300-350 lehet. Nagy veszteség érte viszont a bútorokat és az irodai eszközöket (írógép), szerencsére az Adréma-gépek sértetlenek maradtak. A helyreállítás január végén megindult; a Pesten lakó tisztviselők folyamatosan munkára jelentkeztek és elkezdődött a romeltakarítás. A legnagyobb problémát a katalógusrekonstrukció jelentette. Szinte lehetetlen volt megállapítani, mi pusztult el a kiborult fiókokból. Szerencsére sértetlen maradt az Adréma-lemezár is, így pótolhatók a cédulák – tartalmazta a beszámoló.

AZ OSZK tárai közül a legkomolyabb károk az Esterházy-palotában elhelyezett *Zene-műtár* érték. Állománya még 1947-ben is használhatatlan volt.⁷ Az előzetes óvintézkedéseknek köszönhetően a legértékesebb anyag egy részét sikerült a pincékben elhelyezni, az emeleti helyiségekben maradtak jelentős része viszont elpusztult vagy megrongálódott.

Mivel a zenei könyvek 1935 óta a Nyomatványtárba kerültek, ez az anyag megmaradt, nem érte kár. A legnagyobb veszteség a zenei folyóiratokat sújtotta, majdnem teljesen megsemmisült ez a gyűjteményrész. A zenei kéziratok és a nyomtatott zeneművek alig szenvedtek bombakárt, a későbbi beázások viszont ezeken is súlyos nyomokat hagytak. Részben elpusztultak a katalógusok is. A berendezési tárgyak közül csak a legkisebb terem berendezése maradt meg, de ezek is súlyosan sérültek. Az Esterházy-palota többi terei is szenvedtek bizonyos károkat, és nem álltak rendelkezésre helyiségek ahhoz, hogy a megmentett anyag visszaszállítása, leltározása, újrakatalogizálása megtörténjen. 1946 elején az Esterházy-palotát mint leendő köztársasági elnöki rezidenciát ki kellett üríteni, így a tár anyaga újra költözhetett. A Múzeum főépületének dísztermében kapott helyet, de hozzáférhetetlen módon, összezsúfolva a többi osztály kitelepitett anyagával együtt.

A *Térképtár*ból 80 dokumentum károsodott, a *Kiadványtár*ban Bartoniek Emma *Codices Latini Medii Aevi* című katalógusának egy része megsemmisült, 200 példány pedig megrongálódott. A nemzeti könyvtárt ért háborús károk összessége az állomány egészéhez képest azonban százalékban szinte ki sem fejezhető volt; a bútorokat, felszerelési tárgyakat ért veszteség lényegesen nagyobb volt. A könyvtár munkája – már amennyire ez lehetséges volt – január végén indulhatott meg. Mindenki (aki a pesti oldalon lakott) részt vett a törmelékek összegyűjtésében, a károk felszámolásában, a romok eltakarítása április végéig lezajlott. A belső rend helyreállítása során a pincében és a földszinten elhelyezett állomány eredeti helyére történő visszaköltöztetése történt meg. Október 15-én sikerült a raktári rendet helyreállítani és a könyvtári szolgáltatást megindítani; a fűtés hiánya miatt azonban november végén abba kellett hagyni, majd december 15-étől a könyvtár bezárt, csak ügyelet működött a Népbíróóság és a Politikai rendőrség fasiszta hírlapokban és nyomtatványokban történő kutatómunkájának biztosítására.⁸

A budapesti **Egyetemi Könyvtár** veszteségeiről Mátrai László 1945. május 26-ai 76/1945. sz. jelentése adott hírt. Ő arról számolt be, hogy a könyvtár épületét számos bomba-, gránát és aknabecsapódás érte. Két bomba behatolt a padlásfödémeken keresztül a második emeleti raktárakba, a födém folytonossági hiányai azonban már helyreállítottak – írta. Az épületet ért legnagyobb kárnak az olvasóterem üvegtetejének elpusztulása tekinthető; ennek helyreállítása a legelső teendő, mert jelenleg a könyvtár elsőrendű fontosságú és reprezentatív helyisége, az olvasóterem beázásnak van kitéve. Nem kevésbé súlyos kár a tető és tetőszerkezet nagymérvű roncsoltsága, bár ennek a javítása nem annyira sürgős, mert a beton tetőfödém ellenáll az idő viszontagságainak. Csaknem kivétel nélkül elpusztultak az épület ablakai, és a raktárak anyagát átjárja a por és a nedvesség. Elsősorban tető- és ablaküvegre volna tehát szükségünk, hogy könyvanyagunkat és az épületet a további rongálódástól megmenthessük, azután kerülhet sor majd a tető-ácsmunkára. Kőművesmunkára csak igen kis mértékben lesz szükség – olvasható a dokumentumban. Az intézmény bútorzata különösebb kárt nem szenvedett. A második emeleti raktárhelyiségekben bombabecsapódás következtében néhány keményfakönyvvállvány elpusztult. Nagymérvű rongálódásnak van kitéve az olvasóterem berendezése, amennyiben a csarnokszerű helyiség üvegteteje összetört – folytatódik a jelentés.

A könyvtár könyvállományát ért effektív károsodás az állomány nagyságát tekintve nem jelentős: bombabecsapódás következtében elpusztult néhány száz kötet. További mintegy egyezer kötet könyvet regenerálni (beköttetni, préselni stb.) kell. Egyelőre nem állapítható meg az, hogy a közönségnél kölcsön levő könyvekből mennyi pusztult vagy

veszett el – az egyetemi oktatás és a tudományos munka szempontjából éppen ez a legfontosabb és ma szinte pótolhatatlan anyag (tankönyvek, segédkönyvek stb.) Ha a könyvállomány túlnyomó része eddig sértetlen maradt is, jelenleg annál nagyobb kár fenyeget: az épületnek ugyanis valamennyi ablaka elpusztult, és a raktárak könyvanyaga teljes mértékben ki van téve az időjárás szeszélyeinek: nedvességnek, pornak. Az intézmény kéziratosa és ősnymtatvány-anyagát még az 1943. évi légvédelmi intézkedések idején az épület száraz óvóhelyein helyezték el, így az a jelenlegi rongálódástól ment – zárul Mátrai írása.⁹

Az **Akadémiai Könyvtár** épületét ért károk közül súlyos helyzetet okozott, hogy az Akadémia palotájának egyik lépcsője leszakadt, és lezuhant az ún. Vigyázó-szoba mennyezete is. A nagy olvasóterem tetőzete és a nagy raktárhelyiség boltozata súlyosan megromlott. Az épületet több helyen belövések érték, a falak is sérültek. A Széchenyi Múzeum helyiségeinek padlója átszakadt, egy helyen a padló kiégett. Az ajtók, ablakkerekek károsodtak, az üvegekárok összesítve 350 négyzetmétert tesznek ki. A tárlók, bútorok egy része elpusztult. Mindent összevetve azonban igazán súlyos és pótolhatatlan veszteségek a könyvtár gyűjteményeit nem érték.¹⁰

A **József nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem Központi Könyvtára** állapotáról az intézmény 405/1945. sz., 1945. június 1-jei jelentése tudósít. Az épülethez vonatkozó adatlap hiányzik, az egyéb károkról a következőket lehet megtudni. A bútorzat egy része erősen sérült, a tanári olvasóterem bőr fotójei és díványainak bőrhuzata, vászon huzata és bélése kiszakadt. Több íróasztal, szekrény, kartotékszekrény megromlott, az asztalok posztó bevonata hiányzik. Több mint 250 db. különböző fajtájú szék nagyrészt tönkrement illetve eltűnt. A könyvanyag közül az itthoni raktárban őrzött köteteket rongálódáson kívül jelentősebb kár nem érte. A Budajenőre, a telki apátságának a vallás- és közoktatásügyi minisztérium által a műegyetem számára raktárképpen átengedett uradalmi magtárba kiszállított könyvtári könyveknél, az ott történt fosztogatás miatt mintegy 10-12 százalék a veszteség, részben azonban csak könyvrongálódás érte a könyvtárat. A kikölcsönzött könyvek visszaszolgáltatásánál előreláthatólag még szintén számíthat veszteségre a bibliotéka.¹¹

A **Technológiai Könyvtár** épületét 1945 januárjában bombatalálatok érték, az olvasóterem felett a 2. és 3. emelet földemének egy része beszakadt. Szerencsére a raktárak sértetlenek maradtak. Ennek ellenére az állomány ritkaság-állománya komoly veszteségeket szenvedett, ugyanis a könyvtár értékes anyagának egy részét 1944 decemberében Budára szállították, és a Vár alatti ún. Bethlen-udvar pincéjében helyezték el. Ez az épület az ostrom alatt kigyulladt, és egy része leégett, számos értékes és ritka könyv a tűzvészben megsemmisült. A könyvtár összes vesztesége számszerűen ennek ellenére nem volt különösebben nagy, mintegy ötszáz kötetre tehető a háborús kár.¹²

A **Fővárosi Könyvtár** központi épülete számos belövést kapott, de az állományt nem érték pótolhatatlan károk. Az épületet német alakulatok szállták meg, lovaikat a Wenckheim-palota legvédebb helyén, a kapu alatti bolthajtásban helyezték el. A lovak az ott elhelyezett metszetek egy részét annyira összepiszkították, hogy később nem lehetett restaurálni őket.¹³ A hálózati fiókok közül súlyos károkat szenvedett a Krisztina körüti és a Verpeléti úti. A legtöbb romeltakarítási munka a Wenckheim-palotában volt, ami 1945 áprilisára fejeződött be, és akkor kezdődhetett el a helyreállítás.¹⁴ A Fővárosi Könyvtár kezdeményezésére alakult meg 1945-ben a *Könyvtárközi Bizottság* azzal a céllal,

hogy a fővárosban működő könyvtárak az őket érdeklő kérdésekben együttműködjenek, és közösen alakítsák ki a problémák megoldásának elveit. A legégetőbb probléma 1945-ben az egyes intézmények anyagának megóvása, az ablakhiány pótlása, a hivatali, olvasó és kutató helyiségek fűtése volt. Az együttműködés bizony eredményeket is hozott, a Fővárosi Könyvtár ugyanis kieszközölte a legégetőbb gondok megoldására Budapest főváros illetékes hatóságainak támogatását.¹⁵

A szakkönyvtárak közül súlyos károk érték a **Magyar Földrajzi Társaság** gyűjteményét. Az intézmény 1945. június 4-ei, iktatószám nélküli, Koch Ferenc pénztáros és Dubovitz István könyvtáros által a VKM/1945. Eln. rendeletére a könyvtár helyzetéről írt jelentése a következő megállapításokat tartalmazza. A 18 000 kötetes könyvtár az ország legnagyobb földrajzi szakkönyvtára, az utolsó két év alatt a Székesfővárosi Történeti Múzeum épületében (XIV., Stefánia út) kapott helyet. A januári harcok során súlyos károk érték fosztogatások, a tetőzetten becsurgó hólé és csörepedés következtében. A könyvtár megmentett részét márciusban a közeli Földtani Intézetbe (Stefánia út 14.) szállították át. Az őrizetlen épületben a csőcselék az ajtókat feltörte, 14 könyvállványt szétszedett, 3 térképszekrényt, 2 hosszú és 2 kisebb asztalt, 2 Thonet-széket, mosdót, szobafogast, 3 létrát elhordott tüzelőnek. A 29 ládából csak kettő maradt. A bútorzat kára mintegy 90 százalékos. A fosztogatók kezdetben nem nyúltak a könyvekhez, később azonban a könyv- és térképgyűjteményt is alaposan megdézsmálták. Sok könyv és térkép üveg- és bombaszilánktól, puska- és pisztolygolyóktól sérült, mások meg annyira átnedvedtek, hogy azokat megmenteni alig lehet. A gyűjtemény rendezése és a megmaradt anyag számbavétele elkezdődött. Becslés szerint a könyv- és folyóirat-gyűjteményt 30-35 százalékos, a térképgyűjteményt 75-80 százalékos kár érte. Az irattár, leltár és a katalógus megmenekült.¹⁶

Néhány szakkönyvtár háborús káráról Voit Krisztina közölt adatokat. A **Magyar Kémikusok Egyesülete könyvtára** az ostrom óta nem férhető hozzá, és nincsenek pontos adatok az állományról – olvasható. A **Magyar Könyvkiadók és Könyvterjesztők Egyesülete** gazdag könyvtára gyakorlatilag megsemmisült az intézmény Magyar utcai székházának lebombázása miatt, csakúgy, mint a **Nemzeti Szalon Művészeti Egyesület bibliotékája**. Hasonló sors érte az **Országos Magyar Iparművészeti Társulat** gyűjteményét is, a könyvtár az ostrom alatt teljesen megsemmisült. Elpusztult az **Országos Földrengésvizsgáló Intézet** anyaga is, az ostrom alatt elégett. A **Magyar Madártani Intézet bibliotékájának** kb. 40-60 ezres állományából 1600 kötet maradt, a többi elpusztult.¹⁷

Súlyos károk érték az **Országos Rabbiképző Intézet** könyvtárát is. A német megszállás alatt a gyűjtemény egy részét a németek elszállították az elgondolásuk szerint Frankfurt am Mainban felállítandó Zsidókutató Intézet részére. Az értékes anyag azonban csak Prágáig jutott, onnan kerültek vissza a könyvek két részletben, a nagyobb rész csak 1989-ben. Az ostrom alatt bomba hullott a könyvtárra, a második emeletről az elsőre zuhant a bibliotéka állománya. A mintegy 40 ezer kötetes gyűjteménynek hozzávetőleg a fele, 20-25 ezer kötet maradt meg.¹⁸

A sokszor esetleges adatok is jól érzékeltetik a háborús károk nagyságát, bizonyos szakkönyvtárak szinte teljes megsemmisülését. Különösen tragikus, hogy az esetek egy részében nem is a bombák robbanása vagy a tűz pusztította el a könyveket, hanem a katonaság és – különösen sajnálatos módon – a lakosság fosztogatása.

A dunántúli magán- és egyházi gyűjteményeket ért károk felmérése

A háborús veszteség országos felmérésére, a veszélyeztetett gyűjtemények mentésére a 4450/1945. M. E. rendelet alapján megalakult az *Országos Gyűjteményügyi Bizottság*. Feladata a nemzeti szempontból jelentős és veszélyeztetett magángyűjtemények (könyvtárak, levéltárak, műtárgyak) biztonságba helyezése volt. Elnöke Mihalik Sándor, az Iparművészeti Múzeum igazgatója, tagja Kossányi Béla országos főlevéltárnok, Vargha László közgyűjteményi előadó és Varjas Béla könyvtárnok, jegyzője Fügedi Erik lett.¹⁹ A Sebestyén Géza kezdeményezésére létrejött grémium vidéki, körzeti bizottságokat alapított. A nyugat-dunántúli bizottság, Kapossy János főlevéltárnok (Országos Levéltár), Kozocsa Sándor könyvtárnok (Országos Széchényi Könyvtár), Voit Pál múzeumi őr (Országos Magyar Történelmi Múzeum Iparművészeti Tár) 1945. augusztus 2-án indult Szombathelyre, hogy onnan kiindulva felmérje a környék magángyűjteményeinek helyzetét.²⁰

A szombathelyi könyvtárakról a bizottság megállapította, hogy a püspöki palotában őrzött Herzan-könyvtár mellé bomba zuhant, de a gyűjtemény szerencsére nem károsodott. Épen maradt a püspöki palotában a püspöki magánkönyvtár is, és nem sérült a 25 ezer kötetes szemináriumi könyvtár sem, akárcsak a domonkos és a ferences könyvtár. Aggasztónak találta viszont a testület a premontrei gimnázium 20 ezer kötetes könyvtárának helyzetét; a bibliotéka három raktártermében magyar katonatiszti kórház működött, és a könyveket a teljes széthordás veszélye fenyegette.²¹

Köszegen a bencés könyvtár megmaradt, a szemle idején a kispapok szállították át a gimnázium épületéből a rendházba. Különös jelentőséget tulajdonított a bizottság a báró Schelwert kastélyban őrzött könyvtár és egyéb műtárgyak megmentésének. A könyvtári állomány egyrészt Chernel István (1865-1922) páratlanul gazdag ornitológiai könyv- és folyóirat gyűjteményéből, részben a történetíró Chernel Kálmán (1822-1891) kollektívájából, főleg magyar, angol és francia klasszikusok első kiadású ragyogó kötésű könyveiből állott. A kastély tulajdonosa, báró Schelwert Kálmán Németországba távozott, a berendezést és a könyvtárat a helyi kommunista párt vette át, és megkezdte a lakosok között a kötetek szétszétadását, így pl. Jókai első kiadásait egy, a könyv értékét nem ismerő és méltányoló asszonynak juttatták. A könyvek a kastély szobáiban és pincéiben egymásra dobálva heverték a földön. A kiküldöttek a kommunista párt megbízottait meggyőzték arról, hogy ha a műtárgyakat és a könyveket a múzeumban helyezik el, és az utóbbit esetleg egy létrehozandó kölcsönkönyvtár számára őrzik meg, ezzel a közösség érdekeit szolgálják. A bizottság végül a pártmegbízottakkal és a város vezetőivel egyetértésben Lehrner István rajztanárnak adott megbízást a könyvek, bútorok, műtárgyak zár alá helyezésére.²² Voit Krisztina némileg másképp interpretálja az eseményeket, szerinte a Chernel-kastélyban történtek a fentiek, amelynek tulajdonosa a báró Mike és a báró Schelwert-családok voltak, illetve a kommunista párt állítása szerint az orosz katonai parancsnokság utasította őket az ingóságok szétszétadására a szegények között.²³

Celldömölkön az apátság 10 ezer kötetből álló könyvtárát az oroszok elégették,²⁴ Szentgotthárdon a ciszterci apátság 20 ezer kötetes könyvtárát a szovjet katonák feldúlták, nemcsak a könyveket szórták a földre, hanem összetörték a könyvtárterem faragásos díszzeit és puttóit is.²⁵ Kőrmenden is elsomorító körülményeket tapasztalt a bizottság, a kastélyt feldúlták, és főleg a levéltár óriási károkat szenvedett. A könyvtár anyaga tűz, beázás és a lakosság rablásának áldozata lett.²⁶ Voit Krisztina tudomása szerint a könyvtár anyagát az orosz katonák szórták ki, úgy, hogy egyetlen darab sem maradt meg.²⁷

Szentivánfán a Bezerédj-kastélyban a nagy értékű könyvtár és a levéltár a lángok martalékává vált.²⁸ Voit Krisztina írásából ismert, hogy a szentivánfai [! a község neve helyesen Szentivánfa] (Bezerédj)Bezerédj-kastélyt, (Bezerédj)Bezerédy Mária kastélyát a nyilasok pusztították el. A 30 ezer kötetes könyv- és levéltáron kívül a tűz pusztította el a képtárat, a régi bútorokat és műtárgyakat, az aranyműveket és az ötvöstárgyakat viszont a németek elvitték.²⁹ Vépen az Erdődy-kastély könyvtárát szétszórták, a mintegy 6000 kötet között nagy számban voltak XVIII. századi francia és angol szerzők klasszikus művei.³⁰

Sopronban az Olvasó Egylet könyvtárát feldúlták, a liceumi nagykönyvtár anyagát nagyrészt szétszórták, az ablakokat a bentlakó (szovjet) katonaság a szemle idején is értékes kéziratokkal fedte be. Scholtz János könyvgyűjteménye, amely soproni vonatkozású nyomtatványok gazdag tárháza és kiemelkedő jelentőségű kéziratokat tartalmaz, épségben megmaradt. A bencés rendi könyvtár sem szenvedett károkat.³¹ Nagycenken a kastély könyvtárát kiszórták, köztük Széchenyi István saját kezű bejegyzéseivel ellátott köteteket is; a könyvek egy részét elégették, a többit a lakosság hordta szét. Sopronhorpácson Széchenyi Lajos kastélyának könyvtára teljesen elpusztult. Bükön a Szapáry-kastély hasonló módon károsodott, a bibliotékát ott is feldúlták és széthordták.³²

Győrben Kozocsa Sándor jelentése adott számot a helyzetről: „*Nem tartozik szorosabban megbízásom körébe, azonban kötelességemnek tartom jelteni, hogy Győrben a múlt év folyamán 80 ezer zsidó tulajdonban lévő könyvet gyűjtöttek össze. Ebből 5 ezer kötetet a helyi Kommunista Párt igényelt ki, a többnyire [többire] az Elhagyott Javak Kormánybiztosa tette rá a kezét. Itt kell érdeklődni ennek a 75 ezer kötetnek a további sorsáról. Amennyiben Győr városa nem tartana rá igényt, jó lenne az egész könyvvállományt a már említett Kölcsonkönyvtár részére megszerezni*”³³

A Héderváron tapasztaltakról a bizottság jelentése megállapította: a kastélyban az orosz hadsereg kórházat működtet. Gróf Héderváry Lajos körülbelül 25-30 ezer kötetes, páratlanul értékes könyvtára a földszinten van elhelyezve, az egyik helyiséget irodának használják, a másikat a lábadozó betegek olvasószobának. A könyvtár főleg XVIII. századi francia és angol klasszikusok gyönyörű bőrkötésű, remekül illusztrált példányaiból áll. Ezeken kívül szépen vannak képviselve benne latin, görög és olasz klasszikusok. Nagyon értékes a XIX. századi magyar politikai irodalom első kiadásainak majdnem teljes gyűjteménye. Kuriozitás a rendkívül gazdag szótárgyűjtemény. Nem értéktelen az újabb kori magyar szépirodalom alkotásainak is elég teljes gyűjteménye. A könyvtárban található a *Pallas* és *Révai lexikonok* teljes sorozata, a *Magyar Nemzet Története*, mindezek nagyszerű állapotban. A könyvtár azonban a bejáró betegek miatt állandóan veszélyeztetve van, maga az orosz katonai parancsnok is említette, hogy nekik csak útban vannak a magyar, latin és német könyvek, hiszen betegek olvasni sem tudják. Mégis hozzávetőleges megállapítás szerint máris több polnyi hiány mutatkozik. Kozocsa Sándor ezután így folytatta jelentését: „*az a tiszteletteljes kérésem lenne a Miniszter Úrhoz, méltóságoské intézkedni, hogy ez a páratlanul értékes és a magyar könyvkultúra történetében nagyjelentőségű gyűjtemény minél előbb védett helyre (esetleg ideiglenesen a győri Püspökvárban) nyerjen elhelyezést.*” Szeptember 24-én megismételte útját, ekkor sikerült találkozni Győr megye orosz katonai parancsnokával, Makarenko ezredessel, aki hozzájárult a hédervári könyv- és levéltár elszállításához, csak ahhoz ragaszkodott, hogy a könyvtár anyagából ki kell válogatni a fasiszta jellegű nyomtatványokat, és azokat meg kell semmisíteni. Az elszállítás körülményesen ment. Három lovas szekérral először kilenc szekrény anyagát, mintegy 9 ezer könyvet vittek a Püspökvárba. A rossz úton az ócska szekerek rázása nagyon megviselte a finom, XVIII. századi bőrkötésű könyveket.

Ekkor 15 ezer kötet könyvet és a teljes levéltárat nem sikerült elvinni. Szeptember végén Kozocsa újabb segítséget kért a könyvek elszállításához, azonban nem tudni, hogy a teljes anyag elszállítása és biztonságba helyezése megtörtént-e.³⁴

Jelentése végén Kozocsa összegző megállapítást tett: „Jelentésemet nem zárhatom mással, mint azzal az óhajjal, hogy az a sötét kép, amelyet a magyar kultúra legfontosabb eszközeinek, a közz- és magánkönyvtáraknak ilyen nagy pusztulásáról a jelentett helyeken megejtett vizsgálataim és értesüleseim alapján nyertem, országunk más részeiben ne mutasson hasonló színeket.”³⁵ Sajnos, a jelentésíró reménykedése alaptalan volt, mert az ország más régióban ugyanilyen események történtek.

Keszthelyről, a Festetics-kastélyról Klempa Károly 1945. augusztus 5-ei jelentése maradt fenn: „A könyvtár nagytermét, a sériúléseket (bútorzat, padló, tető stb.) rendbehoztam, a könyvek a helyükre kerültek. Veszteség nem nagy, kb. 8 %. A kvalitatív veszteség azonban tekintélyesebb, mert a becsapott akna épp az értékes heraldikai könyvgyűjteményt találta el. A levéltár vasajtaja is jó szolgálatot tett. 10 év óta vezetem a két gyűjteményt s így szinte minden darabot ismerek. Mivel azonban a katalógus szétszóródott, elkallódott, még hosszú időre lesz szükség, míg az rendbe jön.” Klempa jelentésében egy újabb fenyegető veszélyről is hírt adott: „...gyakran keresnek a földművelésügyi szakoktatás emberei, akik a könyvtárra és a levéltárra szemet vetettek. A könyvtár azonban igen távol áll minden gazdasági vonatkozástól (kb. az állomány egyhuszad része) s a georgikoni régi tanszerek szinte teljesen elpusztultak, nem a saját hibánkból. Úgy hogy jó lenne a könyvtárt, amely amúgy is külön szárnyat képez, a szakoktatástól igénybevett kastélyépülettől elkülöníteni, mint teljesen különálló igen értékes gyűjteményt.”³⁶

Nádasladányról Fügedi Erik beszámolója megállapította, hogy: „A könyvtárt a levéltárhoz hasonló sors érte, hogy mégis nagyobb mérvű pusztulás következett be, annak oka a később beszélt magyar katonaság viselkedése volt. A katonák a bőrkötések egy részét lehántották, az illusztrációkat kitépték s a magyar könyvekből sokat elvittek.” A gyors intézkedésnek köszönhetően mégis sikerült a könyvanyag nagy részét és a családi képtár értékeit elszállítani,³⁷ Domanovszky György miniszteri biztos 1946. június 9-én kelt 89/1946. sz. levelében már arról számolt be, hogy a VKM által folyósított összegből megkezdődött a Nádasdy grófok gyűjteményének biztonságba helyezése, özv. Nádasdy Ferencné grófnővel megállapodtak, hogy a könyvtár letétként teljes egészében az OSZK-ba kerül, a levéltár az Országos Levéltárba, a képek közül néhányat visszatart, a többit pedig a Szépművészeti Múzeumba szállítják.³⁸

A Festeticsek dégi kastélyában lévő 25-30 ezres könyvtár 1946 júniusában még megmenthető lett volna, legalábbis a fele. Ezt a megmentett könyvanyagot a helybeli posta irodájában tárolták, mintegy 8-10 kocsióra való nyomtatványt. A levéltár azonban a jelentésíró szerint is megsemmisültnek tekintendő, azonban valószínű, hogy a falu lakosságánál a levéltári és könyvanyag fellelhető lett volna. A papíryanag erős pusztulásnak van kitéve, a falu népe ugyanis nem tartja tudományos értéknek.³⁹ A kastély értékeinek további sorsáról a *Veszélyeztetett Magángyűjtemények Miniszteri Bizottsága* munkatársa, Fügedi Erik 1949. június 14-én Varjas Bélának írt levele ad számot. Eszerint a dégi Festetics-könyvtár megmaradt dokumentumainak egy része az Országos Levéltárba, másik része a Dunántúli Tudományos Intézet könyvtárába, harmadik része pedig 1948-ban az Országos Széchényi Könyvtárba került. Ha nem esik hitbizományi kötöttség alá, akkor az utolsó tulajdonos, gróf Festetics Sándor ellen hozott népbírói ítélet alapján kerül elkobzásra.⁴⁰

A Pest megyei kastélykönyvtárak pusztulása

A megye kastélykönyvtárainak pusztulásáról is rendelkezünk adatokkal. Acsán a Prónay-családnak két kastélya is volt, az első 1735-1740 között épült, és ebben volt elhelyezve a família nagyobb könyvtára. A másik építése 1775-ben fejeződött be, itt is volt egy kisebb, mintegy 4000 kötetes bibliotéka. A nagyobb országos jelentőségű volt, György Aladár 1885-ös felmérése szerint 15 000 kötetet számlált. A könyvtár második világháború alatti sorsáról az első jelentés 1945 decemberében keletkezett. Acsa és Csővár községek előjárósága jelentette a váci járás főjegyzőjének, hogy az *Országos Építészeti Kormánybizottság* még nem kereste meg őket a háborús művészi és kulturális károk miatt. Egyúttal a háború okozta kulturális veszteségként jelentették Prónay báró 40 000 kötetes, nagyrészt idegen nyelvű könyvekből álló gyűjteménye pusztulását. Hogy mi történt a könyvekkel, arra nem tért ki a jelentés. A helyzet tisztázására Domanovszky Sándor és Fügedi Erik utazott Acsára, és szemleútjukról a Veszélyeztetett Magángyűjtemények Miniszteri Biztosának 1946. augusztus 31-én kelt jelentésükben számoltak be. Nógrád és Pest megyében 15 község 18 kastélyát vizsgálták meg. Acsáról megírták, hogy a kastélyokat teljesen kifosztották. A főjegyzőtől megtudták, hogy a beszállásolt orosz katonának a falu lakosságával kihordatták a parkba a könyvtárat és a levéltárat. Ez négy napon keresztül tartott, majd utána felgyújtották az egészet. A kastélyok berendezését részben az oroszok, részben a lakosság hordta szét. A könyvtár felgyújtásáról szemtanúk is megemlékeztek. Az OSZK irattárában található egy felmérés a hitbizományi könyvtárakról, a Prónay könyvtárról ez a forrás is azt állítja, hogy teljesen elpusztult. Ugyanakkor néhány adat ennek ellentmond. 1949-ben és 1951-ben is keletkeztek olyan iratok, amelyek a könyvtár és a levéltár romjairól tudósítottak. 1951-ben az aszói járási tanács a Pest Megyei Tanácsnak arról adott hírt, hogy a kastélyban értékes régi könyvek és okiratok találhatóak. Kérte, hogy vizsgálják át az anyagot, mert a község lakói folyamatosan széthurcolják a dokumentumokat. Az Országos Levéltár kiküldött levéltári anyagot nem, csak könyveket talált, véleménye szerint biztonságba helyezésükről a Könyvtári Központnak kellene gondoskodni. A könyvtár maradékának későbbi sorsáról nincs adat.⁴¹

Gyömrőn a Teleki-könyvtár is megsemmisült. 1945-ben gróf Teleki László tulajdonában volt a kastély, aki 1945 nyarán levélben fordult az Országos Levéltárhoz, segítséget kérve a családi levéltár ismeretlen helyre szállított részének felkutatására és megmentésére. A Levéltár felkérte Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye alispánját az intézkedésre. Az alispán a Gyömrői Nemzeti Bizottságot szólította fel az anyag felkutatására és birtokba vételére. A testület tudatta, hogy a megmentett könyvtár- és levéltár anyagát Bagyó Jánosnak, az elhagyott javak kormánybiztosi megbízottjának átadták. Bagyó János 1945 decemberében számolt be a gyömrői helyzetről. A kastély a háború alatt alig sérült meg, berendezése azonban elpusztult, a bútorokat a németek vitték el, a maradékot az oroszok és a helyi lakosság, a nagy kastély kertjében álló kiskastély faanyagát pedig a szovjet katonának elégették. A könyvtár és levéltár anyagát széthordták, a kastély levéltára a front idején istálló volt, a becses anyag istállóalomná változott, illetve a lakosság széthordta fűteni. Koltai Gyula gyömrői lakos a sárból és pizsokból mentette a könyvek és oklevelek egy részét, s a könyvek összevegyültek báró Petrichevich-Horváth Emil gyömrői kastélyából megmentett könyvekkel. Az akkor intézkedő hatóság a megmentett anyagot Koltai Gyula házában helyezte el. Onnan Földes Imre kormánybiztos-helyettes utasítására a könyveket és a levéltár anyagát Budapestre szállították. Első részét 1945. augusztus 31-én, második

részét szeptember 15-én vitték el a Magyar Nemzeti Múzeum megbízottjának közreműködésével. Kb. 2000 könyvről van szó, kis mennyiségű német nyelvű könyv maradt Gyömrőn. A felszállított könyveket a kormánybiztosság kiutalta Erdei Ferenc akkori belügyminiszternek, a levéltári anyagot pedig a Magyar Nemzeti Múzeumnak. A Kormánybiztosság 1945. október 22-én kelt leirata arról tudósított, hogy a könyveket megőrzés és használat végett bocsátotta az akkori belügyminiszter rendelkezésére. A Petrichevich-Horváth család egyébként 1947-ben megkísérelte a könyvtár visszaszerzését, Fügedi Erik válaszában leírta, hogy a bibliotéka anyagát az *Elhagyott Javak Kormánybiztossága* a gyömrői Teleki-könyvtárral együtt kezelte, s azokat Budapestre szállította, majd pedig Erdei Ferenc nyugalmazott belügyminiszternek utalta ki. Teleki Lászlót kitelepítették, majd koholt vádak alapján hét évi börtönre ítélték, és a gazdátlan kastély pusztulása egészen a '60-as évekig tartott, akkor értelmi fogyatékosok nevelőintézete lett. Hogy Erdeinek milyen jogcímen utalták ki a könyveket és mi lett azok későbbi sorsa, nem derül ki az iratokból.⁴²

A fóti Károlyi-könyvtár is megsemmisült, csak töredéke maradt fenn. A gyűjtemény talán 60 000 kötetes lehetett a második világháború idején. Gróf Károlyi László évtizedekkel később egy interjúban úgy emlékezett, hogy 1949-ben a kastély udvarában égették el a könyveket. Az állomány megmaradt része szétszóródott, némely nagy könyvtárakba is kerültek kötetek (FSZEK, OSZK, ELTE bizonyos nyelvi tanszékei). Kb. 350-400 kötet visszakерült az OSZK-ból és a FSZEK-ből Fótra, ahol Károlyi László egy kis múzeumban helyezte el azokat.⁴³

Tápiószentmártonban volt a Magyary-Kossa-könyvtár, a jeles könyvgyűjtő Magyary-Kossa Sámuel mintegy 24 000 kötetes bibliotékája. A gyűjtemény sorsa némileg különbözik az előző kollektiókétól. A második világháború alatt a könyvtár egy része megrongálódott, a könyvek a háború után megfelelő őrizet nélkül még hosszú évekig a kastélyban maradtak. A községben volt egy másik magánkönyvtár is, a mintegy 6000 kötetes Szentkirályi-bibliotéka. 1953 tavaszán egyesítették a két könyvtár állományát, azonban megfelelő őrizetéről ekkor sem gondoskodtak, és a lakosság jelentős mennyiségű német és latin nyelvű könyvet hordott el tüzelőnek a falu vezetőinek mulasztása miatt. Az igazi nagy kár az 1953-as papírgyűjtési akció során érte az egyesített könyvtárat. Júniusban Sántur István, a járási pártbizottság tagja utasította Horváth Ferenc népművelési előadót a könyvtár állományának selejtezésére, azonban az nem a 17-40/1953. BM utasítás szerint történt, hanem gondatlanul, a kellő szakismeretekkel nem rendelkező Horváth nem vette figyelembe a nemzeti vagyont képező értékeket, kb. 23 mázsa könyvet átadott a MÉH-nek. Ebből Budapesten 17 mázsát sikerült megmenteni, a megmentett nyomtatványok nagyobb része azonban a kevésbé értékes Szentkirályi-gyűjteményből származott, és a kötetek túlnyomó többsége a gondatlan őrzés, illetve a papírgyűjtési akció áldozatául esett.⁴⁴

Más könyvtárak sorsa

A kecskeméti (a város akkor még Pest-Pilis-Solt-Kiskun megyéhez tartozott) református kollégium könyvtára államsegélyt kért, 10.000 forintot ajtók, ablakok, katalóguszekrények, székek és a vasállványzat helyreállítására, 30.000-et pedig állománybővítésre. A háború alatt súlyos károk érték, az egyesített intézmény – Egyetemes Református Jogakadémia, Nőnevelő Intézet, Fiúgimnázium, Leánygimnázium, Általános Iskola – közös nagykönyvtára a háború áldozata lett. Vasállványzatának tetemes része használhatatlanná

vált, a 40 ezer kötetes állomány 40-50 százaléka elpusztult vagy széthordták. Főleg a modern, XIX-XX. századi anyag károsodott. Elveszett továbbá minden betűrendes és cédulakatalógus.⁴⁵

A kastélykönyvtárak sorsáról további szórványos adatok maradtak fenn. Gáspár Margitnak az 1948. szeptember 14-én kelt és a *Magyar Nemzeti Múzeum Tanácsának* írt átirata szerint a nagyoroszi Berchtold-kastély műemléki jellegű ingóságai közül négy könyvet igényelt az Országos Széchényi Könyvtár.⁴⁶ Tiszabüdön a Korniss-kastély könyvtárának sorsáról egy terjedelmes beszámoló tudósít. Varjas Béla főigazgató az OSZK munkatársát, Kéki Bélát küldte ki a könyvek megsejlesztésére 1948. szeptember 22-én.⁴⁷ Kéki Béla néhány nappal később, 1948. szeptember 28-án készítette el jelentését. „*A tiszabüdi Korniss-kastélyban elhelyezett könyvtár tudományos szempontból való megtekintésére vonatkozó, 403/1948. szám alatt elrendelt kiküldetésemnek eleget téve* – olvasható a beszámolóban – *tisztelettel jelentem a következőket: A járási székhelyen, Tiszalökön és a helyszínen, Tiszabüdön az illetékesekkel folytatott tárgyalás alapján megállapítottam, hogy a Korniss-kastélyban, négy keményfa szekrényben elhelyezve körülbelül 3000 könyv állott, ezeket a könyveket azonban a környék lakossága 1945 telén kidobálta a kastély kertjébe, égetni is próbálta s mivel ez nem sikerült, széthordta a faluban. Ilyenformán a Korniss-könyvtárból egyetlen darab sem maradt meg. A tiszabüdi Desseffy-könyvtárat is kidobta ugyanakkor a lakosság, de dr. Kabay József helybeli orvos a könyveket az utcáról behordatta a község házára, majd onnan – helyhiány miatt – átvitette a tiszabüdi Korniss-kastélyba. Kiszállásom alkalmával hozzávetőleg 2500 könyvet találtam két szobában elhelyezve. Ennek az anyagnak csak egy tizedét teszik ki a XVII. és XVIII. századi munkák, kilenc tizede újabb keletű, többségében fűzött, rossz állapotban levő könyv. (...) A könyvgyűjtőket érdekelheti, de az Országos Széchényi Könyvtár szempontjából ez a gyűjtemény legfeljebb kis töredékében érdemel figyelmet. Főként a XIX. század első évtizedeiben gyűjtött anyaga könyvtárunkban amúgyis megvan. A XVII. századi kiadványok és a XVIII. századiaknak csupán kis töredéke és természetesen a négy keményfa szekrény megérdemelné a beszállítást!*”⁴⁸ Varjas Béla elfogadta munkatársa javaslatát, és 1949. március 8-án a Pénzügyminisztérium *Elhagyott Javakat Felszámoló Ügyosztálynak* azt indítványozza, hogy a tiszabüdi Korniss-kastélyból a könyveket a nyíregyházi múzeumnak vagy a Debreceni Egyetemi Könyvtárnak adják, mert az OSZK csak nagyon kis rész után érdeklődik. A nemzeti könyvtár által igényelt könyvek ügyében később Debrecenbe vagy Nyíregyházára kiküld egy tisztviselőt. A négy keményfa szekrényre viszont igényt tart az OSZK, és kéri, hogy azokat szállítsák a könyvtárba.⁴⁹

Goriupp Alisz 1948. augusztus 3-ai, Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumnak írt levele tanúsága szerint a nemzeti könyvtár néhány kötetet a békési volt Vécsey-kastély könyvtárából igényelt, ezek a következők voltak: a *Magyarország vármegyéi és városai* sorozat kötetei, Bartal Antaltól *A magyarországi latinság szótára* és Nemes Mihály – Nagy Géza szerzőpáros munkája, *A magyar viseletek története*.⁵⁰ A kastélyban ekkor népfőiskola kezdett működni.

Gödöllőn a Grassalkovich-kastély könyvtárát a németek és a nyilasok rabolták ki, Pétervásáran a Keglevich-, Albertirsán a Szapáry-, Bajnán a Metternich Klementine-, Báron a Mattyasovszky–Zsolnay-kastély (feltételezett) könyvtára szintén elpusztult a háború alatt. Maradt fenn jelentés a Békés megyei kastélyok levéltárának és könyvtárának feldúlásáról.⁵¹

Az Országos Széchényi Könyvtár irattárában található egy Varjas Béla által 1949. január 27-én Ortutay Gyula miniszter részére készített kimutatás a hitbizományokról,

illetve a hitbizományi könyvtárakról. Összesen 57 hitbizományt sorol fel az irat, azonban megjegyzi, hogy összesen négy főúri könyvtárról állítható egyértelműen, hogy hitbizományi volt. Ezek közül a keszthelyi Festetics-könyvtár az OSZK kezelésébe került, a körmendi Batthyány-Strattman bibliotéka maradványát a *Veszélyeztetett Magángyűjtemények Bizottsága* gyűjtötte össze és átadta az Iparművészeti Múzeumnak. Acsán a Prónay-könyvtár teljesen elpusztult, míg a dégi Festetics-könyvtár töredéke a *Veszélyeztetett Magángyűjtemények Bizottságánál* található. A többi 53 hitbizomány egy részénél nyilvánvalóan volt könyvtár, ezek sorsáról azonban bizonytalan adatok vannak.⁵²

Áttekintésünk a magyar köz- és magánkönyvtárak második világháborús, illetve az utána bekövetkező pusztulásáról közel sem teljes. A bemutatott esetek azonban jól jellemzik a gyűjteményeket ért óriási károkat és azt, hogy a hazai könyvtári rendszer nehezen pótolható veszteségeket szenvedett el. A konkrét könyvanyag pusztulásán túl felbecsülhetetlen az az eszmei kár, ami az egykor szervesen létrejött magánkönyvtárak erőszakos megsemmisülésével érte a hazai tudományosságot, hiszen történetileg feldolgozhatatlan lett a magánkönyvtárak története. A kibontakozó diktatúra a súlyos, nagyon sokszor tudatlanságból, gyűlöletből vagy csak egyszerű gondatlanságból eredő pusztulást csakhamar megtette azzal, hogy a könyvtári állományok politikai jellegű tisztogatását rendelte el, újabb érzékeny károkat okozva a könyvtári rendszernek és a magyar tudományosságnak.

JEGYZETEK

1. Pogány György: Igazolóbizottsági eljárás és B-listázás az Országos Széchényi Könyvtárban 1945-1946-ban. 1. rész. = *Könyvtári Figyelő*, 25. (61.) 2015. 3. sz. 339-353. p., 2. rész, uo. 4. sz. 497-502. p. (megjelenés alatt)
2. Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (a továbbiakban MNL OL) XIX-I-1-h, 129. doboz, 112-3. köteg
3. Voit Krisztina: Tudományos és szakkönyvtárak Magyarországon. Kísérlet a hazai szakkönyvtárügy történeti rekonstrukciójára 1932-1952. Bp., Országos Széchényi Könyvtár – Gondolat Kiadó, 2011. 41. p.
4. Szende László: A Magyar Nemzeti Múzeum főépületének viszonyosságai Budapest 1944-1945-ös ostroma idején. In: *Corolla museologica Tibor Kovács dedicata*. Szerk. Tóth Endre, Vida István. Bp., Magyar Nemzeti Múzeum, 2011. 505-522. p., Fettich Nándor ostromnaplója 1945. január 16. – február 19. Sajtó alá rendezte Bándi Gáborné. Bp., Magyar Nemzeti Múzeum, 2000. 184 p.
5. Szende, i.m. 517. p.
6. Goriupp Alisz: Az Országos Széchényi Könyvtár Nyomatványtára a háború utolsó évében és az ostrom után. = *Magyar Könyvszemle*, 70. 1946. 111-115. p.
7. Vécsey Jenő: Az Orsz. Széchényi Könyvtár zeneműtárának helyzete és tervei a felszabadulás utáni évekre. = *Magyar Könyvszemle*, 71. 1947. 242-244. p. (A folyóirat 1947. évfolyama már nem jelent meg nyomtatásban, a korrektúra ívekből évtizedekkel később készült néhány példányban xeroxmásolat.)
8. Németh Mária: Az Országos Széchényi Könyvtár értékeinek mentése a második világháború közepétől, 1942-től 1946-ig. In: *Az Országos Széchényi Könyvtár Évkönyve 1994-1998*. Szerk. Kovács Ilona. Bp., Országos Széchényi Könyvtár, 2000.. 314. p.
9. MNL OL XIX-I-1-h 28. doboz, 76/1945. V. 26-ai levél
10. MNL OL XIX-I-1-h 129. doboz, 113-3. köteg

11. MNL OL XIX-I-1-h 28. doboz, 405/1945. irat
12. Móra László: Az Országos Műszaki Könyvtár és Dokumentációs Központ története 1883-1949. Bp., OMKDK, 1980. 293-294. p.
13. Remete László: A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár története. Bp., FSZEK, 1966. 305. p.
14. Katsányi Sándor – Tóth Gyula: A Fővárosi Könyvtárának története 1945-1998. Bp., Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár, 2008. 30-31. p.
15. Könyvtárközi Bizottság. = Magyar Könyvszemle, 69. 1945. 147. p.
16. MNL OL, XIX-I-1-h, 28. doboz
17. Voit: Tudományos és szakkönyvtárak, i.m. 39-40. p.
18. Scheiber Sándor: A Magyar Izraeliták Országos Könyvtára. In: Régi könyvek és kéziratok. Tanulmánygyűjtemény. Összeáll. Pintér Márta. Bp., Népművelési Propaganda Iroda, 1974. 257-263. p., Güntner Anita: Az Országos Rabbiképző Intézet könyvtárának története 1945-ig. = Könyvtáros, 39. 1989. 10. sz. 603-609. p., Remete László: Egy visszahozott hadizsákmány. = Magyar Könyvszemle, 109. 1984. 419-429. p.
19. Országos Gyűjteményügyi Bizottság. = Magyar Könyvszemle, 69. 1945. 146. p.
20. Balázs Péter: A VKM „repülő” bizottságának szemleútja 1945 augusztusában a nyugat-dunántúli könyvtári, levéltári és muzeális értékek háborús kárainak felmérésére és védelmének megszervezésére. = Levéltári Szemle, 41. 1991. 59-71. p., Voit Krisztina: Magán- és közgyűjtemények sorsa a II. világháborúban és az azt követő években, 1944-1950. = Magyar Könyvszemle, 110. 1994. 269-280. p. A közlemény kötetben is megjelent: Fejezetek a közgyűjtemények és a könyvkiadás történetéből: Tanulmányok. Bp., Argumentum, [2005]. 44-53. p. A két tanulmány nagyjából azonos forrásanyagot felhasználva jól kiegészíti egymást.
21. Balázs, i.m. 61. p.
22. Balázs, i.m. 62. p.
23. Voit: Magán- és közgyűjtemények, i.m. 270. p.
24. Balázs, i.m. 62. p.
25. Balázs, i.m. 63. p.
26. Balázs, i.m. 64. p.
27. Voit: Magán- és közgyűjtemények, i.m. 272. p.
28. Balázs, i.m. 64. p.
29. Voit: Magán- és közgyűjtemények, i.m. 271. p.
30. Balázs, i.m. 65. p.
31. Balázs, i.m. 66. p.
32. Balázs, i.m. 66-67. p.
33. Voit: Magán- és közgyűjtemények, i.m. 272. p.
34. Voit: Magán- és közgyűjtemények, i.m. 273-274. p.
35. Balázs, i.m. 68-69. p.
36. Voit: Magán- és közgyűjtemények, i.m. 274-275. p.
37. Voit: Magán- és közgyűjtemények, i.m. 275. p.
38. MNL OL, XIX-I-1-h, 129. doboz, 112-2. köteg
39. Voit: Magán- és közgyűjtemények, i.m. 275. p.
40. OSZK Irattár, 306/1949
41. Aradi Ilona: Magánkönyvtárak pusztulása Pest megyében 1945-1956 között. In: Tanulmányok Pest megye múltjából. 4. (Szerk. Halász Csilla, Tóth Judit). Bp., Magyar Nemzeti Levéltár Pest Megyei Levéltára, 2012.. 187-206. p., Acsáról: 189-192. p.
42. Aradi, i.m. 192-195. p.
43. Aradi, i.m. 195-200. p.

44. Aradi, i.m. 200-203. p.
45. MNL OL, XIX-I-1-h, 129. doboz, 112-2. köteg, 1947. június 17., iktatószám nélküli levél
46. OSZK Irattár, 395/1948.
47. OSZK Irattár, 403/1948.
48. OSZK Irattár, 376/1948.
49. OSZK Irattár, 116/1949.
50. OSZK Irattár, 355/1948.
51. Horváth Viktor: Könyvek és könyvtárak államosítása Magyarországon 1949-1960. In: Az Országos Széchényi Könyvtár Évkönyve 1974-1975. Szerk. Németh Mária. Bp., Országos Széchényi Könyvtár, 1978. 239-240. p.
52. OSZK Irattár 21/1949.

Pogány György

SZAKMÁRI KLÁRA NEMZETKÖZI ELISMERÉSE

Az International Association of School Librarianship (IASL), az iskolai könyvtárosok nemzetközi szervezete 2015 decemberében, a szakmában elsőként

SZAKMÁRI KLÁRÁT,

a Könyvtárostanárok Egyesületének elnökét ismerte el „Könyvtáros egyéniségnek”. A „Featured Librarian” cím adományozásának célja, hogy idődről időre ismertté tegye a szakma nemzetközi nyilvánossága előtt egy-egy iskolai könyvtáros, könyvtáros tanár egyéniségét, pályáját, munkásságának eredményeit.

A cím adományozásáról tudósító IASL hírlevél 2016. januári száma a <https://goo.gl/5pkXft> címen olvasható.

Az elismerő címhez szívből gratulálunk!

VARGHA BALÁZS (1921-1996) MAGYAR ÖRÖKSÉG DÍJA

2015. december 15-én Magyar Örökség Díjban részesült Vargha Balázs író, irodalomtörténész, testvéreivel, Varga Tamás matematikussal és Varga Domokos íróval együtt. Vargha Balázs 1977 és 1984 között az OSZK-ban, a Könyvtártudományi és Módszertani Központban főmunkatársként dolgozott.

(Ön)életrajz két kézre

A fotókkal gazdagon illusztrált kötet címe (*Legvégül a tópart*) is, alcíme pedig kiváltképp, meglehetősen rejtélyes. Egy bizonyos, Rózsa Györgyről van benne szó, márpedig, ellentétben a kötethez ajánlást író Monok István (az akadémiai könyvtár főigazgatójaként Rózsa György utódja) vélekedésével, mi úgy tartjuk, hogy napjainkra egyáltalán nem jellemző az előttünk (mármint a fiatalok előtt) jártak lenézése, lekicsinylése. Sőt! Akár azokon a rendezvényeken veszünk részt (az Országos Széchényi Könyvtárban számos ilyen volt, de egyebütt sem ismeretlen műfaj), amelyeken a régiek, a már régóta nyugdíjasok és a fiatalok találkozhatnak, beszélgethetnek, ismerkedhetnek a volt és a jelen problémáival, akár elolvasunk néhány nekrológot, amelyeket egészen fiatalok írtak valaha volt főnökeikről, nem rég elhunyt kollégáikról, azt tapasztalhatjuk, hogy az előttünk járók iránt táplált érzés éppen nem a lekicsinylés, vagy az érdektelenség. Rózsa György esetében pedig kiváltképp más a felállás. Személyét, munkásságát, életművét nemcsak érdeklődés, tisztelet és megbecsülés övezi, de legendák is szólnak róla. Ebben persze szerepe lehet annak is, hogy Rózsa György szinte élete utolsó napjaiig részt vett olyan összejöveteleken, ahol fiatalok sokaságával találkozhatott (például PhD-védéseken). Ha valaki fiatalot megkérdezek, mit tud Rózsa Györgyről, tudja-e egyáltalán, kicsoda is volt, a válaszok sokszor sértődöttek: már hogyn tudna! És mindjárt sorolja is az alapvető dolgokat: természetesen az akadémiai könyvtár főigazgatója volt, ő építette az akadémiai könyvtárat, amelynek létrehozása az egyik legnagyobb teljesítmény volt az Országos Széchényi Könyvtár és az új Szabó Ervin Könyvtár átköltöztetése, kialakítása mellett. De szinte mindenki tudott arról is, hogy Rózsa György nagy tudós is volt. Igaz, tudományos fő művét, az angolul megjelent *Információ: az igényektől a szükségletekig* (Bp., 1988.) című kötetét nem mindenki olvasta, ám azt szinte mindenki tudja, hogy az internetről Rózsa György tudósított hazánkban először, még annak megvalósítása előtt. Azt persze kevesen tudják, hogy Rózsa György mit tett a harmadik világ enyhén szólva fejletlen országaiban az információgazdálkodás, az ottani könyvtárügy megteremtése érdekében, és ezt miként tette. Egy szó, mint száz, a Rózsa-könyvre igen nagy szükség volt, és bizton állíthatjuk, hogy lelkes és nagyszámú olvasókra fog találni.

A könyv alcímét unokája, Rózsa Dávid, a KSH Könyvtár főigazgató-helyettese vizsgálja meg*. Aki ezt a megvilágítást átugorja, joggal vélheti úgy, hogy egy Rózsa György önéletrajzot tart a kezében. Hiszen a kötetben folyamatos a szöveg, amely időrendben számol be mindarról, ami vele történt, amit ő tett, és ami mindennek az értelme volt. Nos, Rózsa Dávid elárulja, hogy nem önéletrajzról, hanem valójában interjúkötetről van szó.

* A kötet elkészültéről lásd e számunkban Rózsa Dávid Belakni létünk tartományait című írását.

Magnóval felszerelve ő beszélgetett nagyapjával, akinek válaszait sokszor kiegészítette annak egyik-másik írásával, vagyis ő valóban társszerző, ám ezt gondosan titkolni igyekezik. Tán a nagyapai szerénység (erről lesz majd szó később) valamilyen atavizmusáról van szó. A végeredmény, a kérdező kérdései nélkül adott válasz-szöveg azonban önmagáért beszél. Önmagáért, mert sokkal jobban olvasható, sokkal vonzóbb mű született így, mintha állandóan megakasztaná a folyamatos szöveget az interjúvoló, és mintha a válasz csak a kérdésre vonatkoznék, nem pedig a lényegre, a beszámolóra, az „életvallomásra”.

Maga a mű regényszerűen érdekes és olvasmányos. Nem véletlenül. Rózsa György – mindenki tudja – szépíró is volt, nem is akármilyen. Ez az önéletrajza is nagyszerű regény. Kezdve onnan, ahogy beszámol az ősökről, a rokonságról, a szülőkről, tovább odáig, ahogy leírja, bemutatja a korabeli Nagyváradot, Bukarestet, a bécsi döntés után visszatért Váradot, a második világháború rémségeit stb. Könyvtári, könyvtárosi szempontból ezek a részek, majd a következő időszak rajza, a diplomata karrier állomásait vázoló részek, a mai Terror házában, majd Kistarcsán eltöltött időszakok a könyvtárost – talán – nem érdeklik. Vagy nem szakmai szempontból érdeklik. De egyébként? Egyébként nagyon is! Annak idején megjelent egy több száz oldalas monográfia Péterfy Jenőről. Egy irodalmár sokallta a száz oldalakat Péterfy Jenőre. Válaszul Németh G. Béla nem azt magyarázta el az értetlenkedőnek, hogy valójában hány oldalt érdemel Péterfy, hanem arról beszélt, hogy Péterfy Jenő munkássága kapcsán mintegy fél évszázad társadalom- és művelődéstörténetét tartalmazza a könyv. Rózsa György „előélete”, mármint könyvtárosi előélete kapcsán a magyar múlt igen jelentős szakaszai kerülnek reflektorfénybe, ráadásul úgy, hogy mindez személyes élményeken alapul, abszolút hiteles, történelmi szempontból nézve forrásértékű. És persze regényszerűen érdekes és vonzóan olvasmányos.

A könyv részletesen beszámol arról, miként vált a könyvtári-könyvtárosi képzettséggel egyáltalán nem rendelkező, már nem is egészen fiatal ember vérbeli, igazi könyvtárossá. Nem volt könnyű és nem volt rövid az út. Ám annál tanulságosabb a kötet immáron a könyvtáros olvasó számára. Nem rekapitulálnánk e folyamat rajzát. Hisz – remélhetőleg – úgyis minden könyvtáros el fogja olvasni. Azt azonban kiemelnénk, hogy az igazi könyvtárossá válás véglegesnek, megingathatatatlannak tűnt. Rózsa Györgyöt nem egyszer és nem akármilyen ajánlatokkal kísértették meg. Válasza mindig határozottan nemleges volt. Könyvtáros lett és az is akart maradni. Pedig anyagilag is, megbecsülés szempontjából is, társadalmi rangot tekintve is jobban járt volna, ha... De nem akart, nem kívánt, nem tudott nem könyvtáros lenni. És ezáltal nemcsak erkölcsi példát mutathat nekünk, könyvtárosoknak, de valami sokkal mélyebbet is. Szakmánk rangjára, fontosságára, elhagyhatatlanságára ad, megint csak személyes, átélt, abszolút hiteles tanúságot. De elbeszéli azt is, amit könyvtárosként, a szakma tudósaként tett és átélt. A magyar könyvtárügyi jó néhány évtizedét foglalja össze saját sorsáról, saját ténykedéséről szólva. Persze nem könyvtárügyi-történetet ír. (Bár tapasztalatai, ismeretei birtokában írhatna.). Még csak az akadémiai könyvtár történetét sem foglalja össze. Arról és csak arról szól, ami közvetlenül rá vonatkozik. amit ő tett, vagy amit tenni szeretett volna, de nem hagyták, vagy csak kerülő utakon-módokon valósíthatta meg terveit, szándékait. De bármennyire ragaszkodik is a saját tevés-vevésről szóló beszámolójához, óhatatlanul teljes korpépet nyújt. A könyv lapjain rendre felbukkannak és jellemeztetnek a hatvanas-hetvenes-nyolcvanas évek magyar politikai és – főleg – könyvtárügyi szereplői. Csodálatos panteont nyújt ezeken az oldalakon Rózsa György. Könyvtárosok számára azért is igen érdekesen, mert ismert

szereplők látszanak, láttatnak így más és más oldalaikról, más és más vonatkozásban. Azt hiszem, e könyv birtokában igen sok könyv- és könyvtártörténet korrigálható, vagy legalábbis kiegészíthető. Az pedig nyilvánvaló, hogy az akadémiai könyvtár története Rózsa György e munkája nélkül elképzelhetetlen. Különös tekintettel annak új, Rózsa György által inaugurált, mai épülete és berendezése tekintetében.

Egy csodálatos ember és egy csodálatos könyv. E sorok írója azt szeretné, ha minden magát értelmiséginek tekintő könyvtáros kézbe venné, elolvasná. Ám e lap hasábjain csak a könyvtárosok figyelmét hívhatja fel rá. Az ő figyelmüket azonban igen fontosnak tartja. Azt hiszi, e mű afféle kötelező olvasmánya lehetne minden magyar könyvtárosnak.

Meg kell jegyezmem, hogy némi hiányérzetet is keltett bennem ez a munka. Jó lett volna, ha a sok, a mai fiatalok számára nem, vagy kevéssé ismert könyvtári (és néha politikai) szereplő esetében csillag alatt, lábjegyzetként néhány információ lenne található, kik is voltak ők. Ez azonban sokadrendű kérdés. Sokkal nagyobb gondokat okoz Rózsa György szerénysége. Hisz még azt is el akarja hitetni olvasóival, hogy angol és német tudása a szerénynél is szerényebb. (Anyanyelvű szintű francia tudását azonban ő sem tagadhatja, bár azzal sem dicsekszik.) De – szinte azt írtam, hogy letagadja – mindazt, amit csinált, mindazt az országra-világra szóló dolgot, ami a nevéhez köthető, legszívesebben közös munkaként tünteti fel. Pedig... Pedig tudható, hogy csaknem egyedül, szinte teljesen közömbös, néha kifejezetten ellenséges környezetben alkotta meg mindazt, amit megalkotott. Gondoljunk csak bele, miféle furfangok, miféle diplomáciai manőverek voltak szükségesek ahhoz, hogy például ne valósuljon meg Kádár János ötlete az Országos Széchényi Könyvtár és az akadémiai könyvtár egyesítéséről. És a kisebb, de azért politikailag élenjáró emberek agyrémeiről ne is essék szó! Rózsa György hatalmas energiákat „fecsérelt el” eszement ötletek és koncepciók elhárítására. De nem sajnálta a nem kisebb fáradságot kívánó pozitív ötletek, tervek, koncepciók kidolgozására és végrehajtására, végrehajtására szánt időt és energiát sem.

Problémának látom a könyvben néhány igen fontos téma túlon túl rövidre zárását is. Rózsa Györgyről, a tudósról alig-alig esik szó (lásd a szerénységről mondottakat!). Mindössze egy bekezdésnyi szöveg szól a harmadik világban végzett hatalmas munkájáról. Alig esik szó a bibliológiáról, pedig azt Rózsa György plántálta hazai talajba, hogy azután Kovács Máté révén az egyetemi könyvtáros képzésben oly nagy szerepet játszó. És sorolhatnám még kívánságaimat. De nyilvánvaló, hogy már nem a pertraktált könyvről van szó. Hanem arról, hogy a Rózsa-téma koránt sincs lezárva ezzel a kiadvánnyal. Tanulmányok sokaságára lenne szükség, hogy a téma végére járassunk. És talán nem felesleges eltűnődni azon, hogy megfontolandó volna valamiféle alapítványt, kuratóriumot létrehozni Rózsa György oeuvre-je kutatására. Ilyen kuratórium Kovács Máté vonatkozásában már régóta és igen eredményesen működik.

(Rózsa György – Rózsa Dávid: Legvégül a tópart. (Ön)életrajz két kézre. Budapest, MTA Könyvtár és Információs Központ – KSH Könyvtár, 2015. 262 p.)

Vajda Kornél

Belakni létünk tartományait

Kiegészítések Rózsa György életrajzi kötetéhez*

Tisztelt Hölgyeim és Uraim! Nagyon megtisztelő, egyben megható, hogy ilyen sokukat vonzotta Rózsa György emléke. Négy kérdéskör tárgyalásával szeretném bemutatni ezt a könyvet. Az első arról szól, miért készítettük el, miért vágtunk bele annak idején. A második nagyon röviden áttekinti, hogyan kell tizenöt évig írni egy olyan könyvet, amelyet egyébként egy-két év alatt be lehetne fejezni. A harmadik pont arról szól, hogyan épül föl ez a kötet; a negyedik pedig arról, hogy mit adott nekem e könyv elkészítése, az a rengeteg beszélgetés, amelyet nagyapámmal folytattam. A kötet előszavában Monok Istvántól felhatalmazást kaptam arra, hogy elfogult legyek, most tehát, miután egyszerre beszélök a könyvről és nagyapámról, mindvégig duplán elfogult leszek.

Három mottó található a könyv elején, mindegyik az idősebb és a fiatalabb nemzedékek egymáshoz való viszonyát taglalja, az idősebbek emlékezéshez fűződő viszonyát, illetve azt, hogy hogyan akarják vagy nem akarják az idősebb nemzedékek átadni a maguk emlékeit a fiatalabbaknak. Én már kisgyerekként is a múlt ígézetében éltem, és talán az egészségesnél is jobban érdekelt a múlt. Sokkal inkább otthon éreztem magamat benne, mint a jelenben. A környezetemben lévő összes felnőttet faggattam a múltról. Ez nyilván az én számomra rendkívül érdekes volt, az ő számukra pedig valószínűleg egy idő után rendkívül idegesítő. Mindenesetre nagyon fiatalon megpróbálkoztam mindenféle történettudományi vagy ahhoz hasonló szöveg létrehozásával, és rengeteg időt töltöttem nagyapámmal. Tudományos együttműködésünk – ha szabad ezt így nevezni – elég korán elindult. Sok időt töltöttem Gellért-hegyi lakásában, ahol bevont hatalmas iratanyaga rendezésének, selejtezésének, az adatok pontosításának a munkájába, amit nagyon szerettem csinálni, hiszen így jutottam a legkönnyebben a napi betevő történelemadagomhoz.

A könyv elkészítésének ötlete valamikor harmadikos gimnazista koromban merült föl bennem, amikor kezembe került Heller Ágnes és Kőbányai János közös kötete, *A bicikliző majom*. Lenyűgözött a mű tartalmas vaskossága, anyaggazdagsága, stílusa, és azt

* A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtár és Információs Központban 2015. március 4-én, Rózsa György *Legvégül a tópart* című életrajzának bemutatóján elmondott beszéd kissé stilizált változata. A rendezvényen készült felvétel elérhető az MTA KIK *Képkönyvtár*ában a <http://kepkonyvtar.mtak.hu:80/?docId=3316> címen. Köszönöm a hanganyag legépelését Bacsinszkyiné Kovács Bernadettnek.

gondoltam, érdemes volna a nagyapámról is egy ilyen – talán kevésbé bőbeszédű – könyvet létrehozni. Az is eszembe ötlött, hogy valami szolgálatot is tehetek az utókornak, ha megörökítem az életútját. (Egyébként most is azt gondolom, hogy minden nemzedék jót tenne az őt követőkkel, ha foglalkozna az előtte járók történetével és gondolataival.) Amikor először fölvettem az ötletet nagyapámnak, nem lelkesedett, de elég gyorsan meggyőztem arról, hogy erre a kötetre szükség volna. Annál is könnyebben ráállt erre, mert ő maga rendszeres, minden részletre kiterjedő önéletrajzot nem írt, és nem is szándékozott írni. Különböző kezdemények, emlékforgácsok, anekdotafüzérek persze kikerültek a keze közül. Szakmai körökben legismertebb sorozata, a „mohikános”, a *Könyv, Könyvtár, Könyvtáros*-ban jelent meg. Ebben főleg az 1950-es évek megpróbáltatásairól beszélt, illetve a magyar könyvtárügy kiemelten fontos pillanatait mutatta be.

Érettségi után, 2000 nyarán kezdtünk bele az interjú készítésébe, és néhány hónap alatt harmincegy magnókazettát töltöttünk meg beszélgetésekkel. Ezt 2004 tavaszáig további három kazetta követte. Ez összesen több mint ötvenórányi hangzóanyag, amely legépelelve – erre szerencsére akadt vállalkozó – több mint kétfélmillió leütést számlál. Miután fölvevttük az anyag első és nagyobbik hányadát, elkezdtem könyvvé formálni, és 2002-ig el is készültem a szöveg nagyjából felével. Nagyapám elolvasta, javította és jóváhagyta mind az interjúk nyers változatát, mind a külügyi évekig elkészült fél könyvet. 2002 után azonban nagyon sok egyébvel kezdtem el foglalkozni. Ezek közül nagyjából semmit sem fejeztem be, de arra kiválóan alkalmas volt ez az egyre fokozódó és szélesedő érdeklődés, hogy a szöveghez évekig csak hébe-hóba nyúljak hozzá. Ám ugyanúgy, ahogyan az edzésből, egy könyv írásából is elég könnyen „ki lehet esni”. (Mind a kettőt próbáltam, hasonló érzés.) Ugyanakkor persze nem akartam félbehagyni sem a munkát. Tudtam, hogy a horatiusi kilenc év inkább csak jelképes idő, és sokkal tovább nem illene húzni a kötet megírását. Miután egyre több egyéb dokumentumot is bevontam a vizsgálatba, rájöttem, hogy ennek így soha nem lesz vége. Ezt a könyvet nem lehet befejezni, ezt egyszer abba kell hagyni. Erre az elmúlt években került sor, amikor megírtam a hiányzó fejezeteket, felhasználva mindazokat az iratokat, amelyekre még szükségem volt, és akadt kiadó is, amely támogatta a megjelenítést. Itt szeretném megköszönni a KSH Könyvtárnak és az MTA Könyvtárának, hogy minden erejével támogatta e könyv létrejöttét.

A kötettel már a kezdet kezdetén akadt néhány nehézségem. Mindjárt az első a műfaj kérdése volt. Az önéletrajzírásnak, mint szinte mindennek, megvan a maga tudománya és szakirodalma. Kiváló művelője, Philippe Lejeune meghatározása szerint ahhoz, hogy egy szöveget önéletrajznak lehessen nevezni, arra van szükség, hogy a szerző, az elbeszélő és a főhős egy és ugyanaz az ember legyen. A mi esetünkben ez nem teljesül, hiszen kétszerzős a mű, ezért is neveztem el kétkezes (ön)életrajznak – legfeljebb a nagyapám által jóváhagyott felére lehet azt mondani, hogy önéletrajzi. Minden egyéb az én konstrukcióm, és nem viseli magán az ő engedélyét. Lehet akár életrajz egyes szám első személyben vagy – ahogy Heller Ágnesék jellemezték a maguk könyvét – interjúregény. Ez utóbbi meghatározást nem szerettem volna eltulajdonítani, ezért nem használtam föl. Nevezzük bárhogyan a műfajt, akkor és csak akkor működőképes, ha mindvégig annak a hangját halljuk, akié a történet. Mivel elég sokszor bele kellett nyúlnom a nyersanyagba, sok mindent kellett kihúznom, betoldanom, helyenként dramatizálnom, stilizálnom, áthelyeznem, átírnom. Oda kellett figyelnem, hogy minden, amit csinálok, nagyapám gondolatvilágát tükrözze, és az ő hangján szólaljon meg végig a könyv. (Közbevetném, hogy a tizenöt

év itt is megtette a maga hatását. Minden alkalommal, amikor újra elővettem a kéziratot, vissza kellett zökkennem a szövegbe, és meg kellett tartanom ezt a hangot.) Mindenféle megoldások ismereteseek arra nézve, hogy ilyen esetekben ki minősül szerzőnek. Van, hogy maga a visszaemlékező. Van, amikor csak a riportert nevezik meg szerzőként. Azt gondolom, a valósághoz a mi kétszerzős, társszerzős modellünk áll a legközelebb.

Günter Grass *A bádogdob* egy pontján arról beszél, hogy senkinek sem volna szabad megírnia az élete történetét, ha nincs türelme ahhoz, hogy legalább két nagyszülőjéről megemlékezzen. Messzemenőig egyetértek ezzel az állásponttal, ugyanakkor érdemes idézni korunk egyik legnépszerűbb memoárszerzőjét, Moldova Györgyöt is, aki *Az utolsó történet* elején ezt mondja: „*Ha kezembe került egy-egy hasonló könyv, általában hosszú és érdektelen családirtó történeti részeket kellett átrágnom magamat, a szerző olyanokról mesél, hogy a dédapja az 1800-as évek végén daliás számvetőként miképp találkozott Hódmezővásárhelyen a dédnagymamával, a tűzről pattant postás-kísasszonnyal. Ilyenkor a huszadik oldal táján messzire szoktam hajítani a memoárt, és megfogadom, hogy ezentúl legfeljebb olyan visszaemlékezéseket olvasok el, melyek a szerzőjük halálával kezdődnek.*” Ez kétségkívül a Grassénál szellemesebb gondolat, de a mi könyvünk azért távolabbi évszázadokig is visszanéz – mélyebben csak a tizenkilencedikig –, mert azt gondolom, e nélkül nem volna megmagyarázható a személyiség kialakulása.

Fontos megemlítenem, hogy ez nem kifejezetten könyvtároskönyv, noha az, akiről szól, elsősorban és mindenekelőtt könyvtárosként ismert. Nem azért nem könyvtároskönyv, mert a könyvtártörténet ne volna érdekes és fontos művelődéstörténeti aldiszciplína – nagyon érdekes és fontos, magam is művelem –, hanem azért, mert elsősorban annak az évszázadnak a megértése – vagy ha nem is a megértése, de legalább a jobb megismerése – izgatott, amelyből magam is vétettem, és amelybe újra meg újra visszahullok. Sok olyan mozzanata van ennek a történetnek, amely az egyéb témák iránt érdeklődőknek is mondhat valamit. Nem fogom mindet felsorolni, de például a Kasztner-vonat története tipikusan ilyen fejezet. Ennek elég nagy irodalma van; több memoárt is ismerünk a témában, Zsolt Bélát a legkorábbi, az utóbbi évekből pedig G. Donáth Blankáét lehet említeni. Nagyon izgalmas időszak a külügyi szolgálat megszervezése a második világháború után. Itt az utóbbi évekből Del Medico Imre visszaemlékezése említendő. A moszkvai fejezethez elég jól lehetett használni a Lázár György által szerkesztett dokumentumválogatást.

Annyiban tipikus sors a nagyapámé, amennyiben minden hosszú közép-európai élet az – ahogyan ő mondta, itt mindenkire esett pár csepp eső; kire több, kire kevesebb. Aból a szempontból azonban viszonylag ritka, hogy egy nemzetközileg ismert és elismert értelmiségiről van szó, aki a maga területén egy nem igazán hosszú lánc tagja. Nem túl sok külföldre szakadt magyar közgyűjteményi vezetőt ismerünk. Hogy újból citálhassam a statisztikai könyvtárat, a múlt század elején az egyik első külföldi könyvtárvezető pont egy statisztikus-könyvtáros volt, egy Podmaniczky báró. Vele indul ez a lánc, amelybe Rózsa György is beletartozik.

Mi volt nagyapám perspektívája, mi volt mindazok mögött, amiket elmondott nekem? Ezt az egyik önéletrajzi jellegű töredékében írta le: „*A tanúságtevők három nagy csoportba sorolhatók (átmenetek persze itt is vannak). Az elsőbe azok tartoznak, akik »már akkor is tudták«, hogy az egész hazug és rossz, nem is lehetett jót várni. A másodikba az akkori »hazug és rossz« lelkes kiszolgálói, ma már – jó esetben lelkiismeret-furdalásból eredő – ezerszázalékos leplező örömkatonái. A harmadikba pedig – és ezek az igazán ziláltak – a korabeli »hívők«, a felismerések során megrendültek, a mélységesen kritikussá vált javítani akarók, akik jórészt »egyházon« kívüli hívőkké váltak.*”

Sajátmagát természetesen ebbe a harmadik csoportba sorolta. Nagyon sokat vitatkoztunk különböző történelmi események megítélése kapcsán az interjúban is, interjúk kívül is. És e beszélgetések során azt kellett elfogadnom, azt kellett megértenem, hogy noha vannak megcáfolhatatlan, vitathatatlan történelmi tények, ezek értelmezése, ok-okozatainak felismerése és magyarázata sokszor meglehetősen szubjektív dolog. Ily módon nagyon sok történelmi igazság élhet egymás mellett, és ezek az igazságok nem feltétlenül alacsonyabb vagy magasabb rendűek a másiknál. Nekem, hogyha szeretnék a mások álláspontjával is békében együtt élni, legalább nagyapám igazságait muszáj megértenem. Hiszen ha az övéit nem értem meg, az idegenekéivel ugyan mit is tehetnék? Beszélgetéssorozatunk azt is megerősítette, amit persze személyes kapcsolatunkból és sok más visszaemlékezésből pontosan tudtam, hogy nagyapámból az egyhuzamban harminchat éven keresztül betöltött intézményvezetői tisztség sem csinált sívár lelkivilágú hatalomtechnikust. Mindenféle politikai csábításnak ellenállt; néhány ilyen egyébként meg is említünk a könyvben. Ő mindvégig elhivatott és szenvedélyes – ha úgy tetszik, küldetéses – értelmiségi volt. Szintén példaértékű, ahogyan képes volt sorsot csinálni magának. Ahogyan mindenféle kirekesztések, elhallgattatási kísérletek, akár börtön, akár egyéb szabadságmegvonások, egzisztenciális ellehetetlenítési kísérletek ellenére volt képes értelmes és alkotásokban gazdag életet élni. Belakta Európát, belakta a huszadik századot, amelyben igazi közép-európai Európa-polgárként tudott létezni, és ezzel arra biztat, hogy próbáljam meg én is belakni saját létezésem tartományait.

Czesław Miłosz írja *Az Ulro országában*, hogy „*batalmas ível kell összekötni a kora ifjúságot az érett vagy idősebb korral*”; „*az a lényeg, hogy be kell teljesítenünk azokat a szellemi ígéreket, amelyekről eleinte csak ködös sejtéseink vannak*”. Ha nekem akár csak részben sikerülni fog, hogy ezeket a szellemi ígéreket betöltssem valamilyen módon, akkor az nagyon nagy mértékben annak lesz köszönhető, hogy huszonhárom éven keresztül ismerhettem a nagyapámat, és éveken át beszélgethettem vele, illetve dolgozhattam ezen a könyvön. Ezért aztán minden jelenlévő és nem jelenlévő dédszülőt, nagyszülőt, szülőt arra biztatok, hogy bátran meséljen, és minden dédunokát, unokát, gyereket arra biztatok, hogy nagy türelemmel és szeretettel hallgassa végig ezeket a történeteket, mert a végén kiderülhet, hogy nincsenek is olyan távol egymástól az egyes nemzedékek.

Rózsa Dávid

Hivatás és sors intézménytörténeti tükörben

Trianon után csaknem száz évvel és több mint négy évtizednyi szocializmus után is élnek és működnek a határon túli magyar művelődés intézményei, közöttük a székelyföldi könyvtárak is. A rengéserejű határváltozások és rendszerváltozások után, a XXI. század elején ráadásul beköszöntött az információs társadalom korszaka, amely sok mindent megváltoztatott és megváltoztat a könyvtárak évszázada kialakult, hagyományos életében. A trendek alapvetően megváltozóban vannak, így például a könyvtárak is részei lettek a virtuális világnak, a virtuális világ is beköltözött a könyvtárakba. Az ellentmondóan megítélt változások közül viszont mégis csak a digitális kultúra az, amely leginkább megkönnyíti a kisebbségi magyar művelődés autonóm formáinak kialakítását és megerősítését, hiszen az elektronikus információáramlás nem ismer országhatárokat. Így a Székelyföld magyar intézményei, tehát a könyvtárai is eleven kapcsolatban vannak az anyaország kulturális vérkeringésével. E biztató jelen perspektívájából tekint vissza Dani Erzsébet két székelyföldi művelődési intézmény, a sepsiszentgyörgyi Székely Nemzeti Múzeum és a székelyudvarhelyi Haáz Rezső Múzeum Tudományos Könyvtárának múltjára – a kezdetektől napjainkig tartó időben. Mindkét intézmény történetét úgy dolgozza föl, hogy a kelet-közép-európai történelem alakulásának kontextusában vizsgálódik, és pedig olyan kisebbség- és intézménytörténeti perspektívából, amelyben nagy – olykor meghatározó – szerep jut egy-egy igazgató, intézményvezető, alapító mecénás, patrónus személyiségének és munkásságának, és a szerző mindezt a pozitívista történetírás adatszerűségével, pontos okadatolásával teszi.

Így tekinti át a Magyar Nemzeti Múzeum alapítása után fél évszázaddal, 1875-ben létrehozott, ténylegesen 1879 óta működő Székely Nemzeti Múzeum történetét. Ugyanis az alapító, Csereyné Zathureczky Emília 1879. szeptember 15-én adta át a mai múzeumépülettől pár saroknyira lévő Székely Mikó Kollégium egyik emeletén helyet kapott múzeumot Csík, Háromszék és Udvarhely vármegyék közönségének. A szerző az alapítás körülményeinek fölrögzése után időrendben tekinti át a múzeum gyűjteményeinek létrejöttét és gyarapodását, és pedig a működést meghatározó jeles igazgatók, vezető személyiségek munkásságának méltatása keretében. Kiemeli Nagy Géza (1881-1889), László Ferenc (1901-1925), Csutak Vilmos (1908-1936), Herepei János (1936-1944), Szabédi László (1945-1947) vezetői tevékenységét. És persze rendre megemlékezik a szervezeti

változásokról, az államosítás, az átszervezések következményeiről, amelyek nyilvánvalóan igazodtak például Románia közigazgatásának átalakításához is: a II. világháborút követően kialakult autonóm tartományt 1968-ban fölszámolták, és a Székelyföldet betagozták a román megyerendszerbe, majd az 1989/90-es rendszerváltozást követően a sepsiszentgyörgyi múzeum újra a székely nép nemzeti múzeuma lehetett. A monografikus keretben és módon tárgyalt, 1875 és 2005 közötti 130 esztendő történetének tablójában a szerző külön megemlékezik a múzeum könyvtáráról, amely a múzeum levéltárával 1941-ig szerves egységet alkotott, ezért a gyűjtemények gyarapítási statisztikáiban is együtt szerepeltek a nyomtatott és kéziratos tételek. Ám ezekből is kiderül, hogy jó néhány könyvritkaságot birtokolt a múzeum szakkönyvtára: XVI. századi itáliai és német kiadványoktól a XVII-XVIII. századi hazai ritkaságokig. A szerző kitér arra is, hogy az 1919/20-as impériumváltozás után a Román Tudományos Akadémia igen sok román nyelvű szak- és kézikönyvet (szótárt, helyesírási szabályzatot, akadémiai értesítőket) „ajándékozott” a múzeum könyvtárának. A II. világháború után ennek a „fordítottja” következett be: 1945 után a román állam több mint négyszáz tételes listát küldött a múzeumnak arról, mely műveket köteles kivonni az állományából. Érdeemes megjegyezni, hogy a tilalmi listára került könyvek szerzői között ott találjuk Kosztolányi Dezsőt, Mályusz Elemért, Makkai Sándort, Hóman Bálintot, Reményik Sándort, Klebelsberg Kunót, de valami okból rákerült Arany János *Toldija* is. Dani Erzsébet visszatekintő módon összeállítja a múzeum könyvtárának gyarapodási statisztikáját is: az 1903. évi nyitó állomány 1907 darabot számlált, 1950-ben lépte át az állomány a harminc-ezres határt, és a rendszerváltozás időszakában, az 1990-es évek elején érte el a kötetek száma a hetvenezretet.

A könyv második, terjedelmében jóval szűkebb részében a szerző a székelyudvarhelyi Haáz Rezső Múzeum Tudományos Könyvtárának történetét tekinti át. Az intézmény múltja a székelyföldi reformáció XVII. századi történetében gyökerezik. Az udvarhelyi alapfokú (triviális) iskola középiskolává fejlesztése Apafi Mihály fejedelem kancellárja, Bethlen János és fia, Bethlen Miklós udvarhelyszéki főkapitány nevéhez fűződik. Az iskola alapító okirata 1671-ben kelt, ebben az esztendőben az idősebb Bethlen és a fejedelem összesen 46 kötetnyi ajándékkönyvvel alapozta meg az iskola könyvtárát. A XVIII. század végén a gyűjtemény 3826 kötetet számlált, a XIX. század végén pedig tizenhatezret is meghaladta. Dani Erzsébet könyve e részében is a történelmi korfordulók szerint halad, miközben a könyvtár történetét az iskola évkönyveinek felhasználásával rajzolja föl. Mivel a református iskola 1874-től jelentetett meg értesítőket, ettől az időtől számítja a könyvtár történetének első szakaszát, amely a századfordulóig tartott. 1900 és 1913 közé helyezi a második periódust. E korszakhatár onnét ered, hogy az új iskolaépület 1913-ra készült el, amely fejlemény természetesen a könyvtár elhelyezésében is kedvező változást hozott. Az I. világháború elvesztése, majd az államfordulat, Erdély Romániához kerülése gyökeresen új helyzetet teremtett, például a tekintetben, hogy a középfokú anyanyelvi oktatás szinte egészében a felekezeti iskolákba szorult vissza. 1948 augusztusában azután a felekezeti iskolákat államosították, így a székelyudvarhelyi református kollégium is állami felügyelet alá került. Több átszervezés után az iskola könyvtára a Pedagógiai Líceumhoz (vagyis a tanítóképzőhöz) került, azután a rajoni (járási) és városi könyvtárhoz is tartozott. 1990 óta a Tudományos Könyvtár hetvenévezres nagyságú gyűjteménye a Haáz Rezső Múzeum részlegeként működik. (A névadó Haáz Rezső a református kollégium tanára volt a

XX. század elején.) A szerző a jelenleg Róth András Lajos vezetése alatt álló intézmény digitalizálási munkálatainak adataival zárja le történeti áttekintését.

Dani Erzsébet a kötete végén fölteszi a kérdést: mi a közös a bemutatott két intézményben a magyar és a román történelem megszabta körülményeken kívül? A kemény helytállás – adja meg a választ. A muzeológusok és könyvtárosok a magyarság kulturális kincseit védtek állhatatosan a történelem forgószeleiben is, hogy a székely nép önazonosság-tudatát megőrizték, megerősíthessék. Évtizedeken át a magyar múlt és a román jelen dialektikájában kellett az intézmények munkatársainak helyt állniuk, miközben sokszor az intézmények pusztasága is veszélyben forgott. Veszteségek és győzelmek váltakoztak e küzdelemben, míg nem 1989-ben a megnyomorító diktatúra véget ért, ám a küzdelmes kisebbségi sors nem. Ugyanakkor 1990 után mindkét intézmény visszatért az újjászervezett egyetemes magyar intézményhálózatba. A kötet végén a szerző a „digitális Kárpát-medence” egységes jövőképét vázolja föl biztató perspektíva gyanánt, lényegében oda érkezve, ahonét könyve elején elindult: az online elérés lehetősége fölszámolta az országhatárok elválasztó hatását.

A lábjegyzetekkel hivatkozott, tekintélyes terjedelmű bibliográfiával, adattárakat tartalmazó hét melléklettel és képtáblákkal kiegészített „dupla” intézménytörténeti monográfia két székelyföldi intézmény „párhuzamos életrajza”. Mert a meghatározó történelmi fordulatok következményei – kimondva, kimondatlanul – a magyar értelmiségi generációk felelősségéről, hivatástudatáról és elkötelezettségéről is szólnak. Dani Erzsébet nem nagy szavakkal, szólamokkal beszél erről, hanem a múlt által hitelesített valóság tablójának és portrészorának pontos fölrajzolásával. Ahogyan a régi muzeológusok, könyvtárosok sem szónokoltak, hanem okosan tették a dolgukat, szívósan elvégezték a köznapok aprómunkáját, de mindig úgy, hogy a megmaradás ügyét is szolgálják. Ma már látjuk: a kényszerítő sors és a megmaradást szolgáló hivatás koordinátarendszerében végezték munkájukat. A kötet, azon túl, hogy remek intézménytörténeti összefoglalásokat nyújt, tisztelgés az áldozatos munkát végzők emléke előtt is.

(Dani Erzsébet: Székelyföldi intézményi sors két meghatározó kulturális közgyűjtemény történetének tükrében. Budapest, Argumentum Kiadó, 2015. 340 p. + 4 t.)

Mezey László Miklós

„Magyarország a hazám, Amerika az otthonom”

A címben megfogalmazott vallomás John Lukacs Amerikában élő, magyar származású történész közelmúltban megjelent *Fél évszázad magyar írásai* (Európa Kiadó, 2015) című könyvéből való.* Ez a könyv – mint címéből is kiderül – nem fordításokat, hanem magyarul elhangzott előadásokat és hazai és külföldi magyar napilapokban, folyóiratokban, illetve különféle gyűjteményes kötetekben megjelent írásokat tartalmaz: az első *A Szabad Magyar Jogászok Szövetsége kerekasztal-konferenciájának* különnyomata 1966-ból, New Yorkból való, az utolsó – nem időrendben, hanem a kötet sorrendjében – a Népszabadság 2014. január 25-ei számában megjelent *Nyílt levél Orbán Viktor*nak.

A kötet megjelenése azért örvendetes, mert egyrészt a különböző helyeken megjelent írásokat együtt olvashatják az érdeklődők, másrészt, mert különleges történelmet ismerhet meg belőle az olvasó. *„Már bosszú évek óta nemcsak angolul írok, hanem angolul gondolkodom, sőt angolul számolok, és többször angolul álmodom, ugyanakkor magyarul érzek és magyarul imádkozom, de ez utóbbi igazán privát ügy. Ami nem privát, az az ember munkája és írása.”* Ez a munka és az írások egy rendkívül művelt, olvasott és öntörvényű, egyedien gondolkodó, nem hagyományos történész tudóst, írókat mutatnak. *„Már kamasz koromban a magyar irodalom és a történelem felé irányuló étvágyam együttesen és egyszerre nőttek, kettősek voltak, nemigen szétválaszthatók. Hogy minden regény történelmi regény, azt akkor még nem tudtam, de tudhattam, hogy Kosztolányi, Babits, de Krúdy is a történelemről is írtak. Hogy a történelem nem adatokból, hanem szavakból áll, hogy a szavaktól a kifejező erő elválaszthatatlan... és teszem hozzá, hogy a szavak pontos megválasztása nem csupán stilisztikai, hanem erkölcsi feladat is.”* Lukacs magát katolikus, konzervatív gondolkodású embernek tartja, de – teszi hozzá a recenziens – ugyanakkor elfogulatlan, ha úgy tetszik, objektív is. Ennek köszönhető, hogy végzetesen megosztott közéletünk-

* John Lukacs 1924-ben született Lukács Jánosként Magyarországon. Apja orvos volt, anyja katolizált zsidó származású polgári család gyermeke, Lukács katolikus hitét anyjától kapta. Egyetemi tanulmányait a Pázmány Péter Tudományegyetem történelem szakán folytatta. 1946-ban Magyarország szovjet megszállása miatt az Egyesült Államokba emigrált. 1947-1994 között a Chestnut Hill College (Philadelphia) történelem tanszékének tanára, évekig tanszékvezetője, több neves egyetem vendégtanára volt. Itthon az ELTE-n, a Közép-Európai Egyetemen tartott előadásokat, a Pázmány Péter Katolikus Egyetem díszdoktora, Széchenyi-díjas, a Corvin-lánc tulajdonosa, Magyar Örökség-díjas. Számos könyve jelent meg magyar fordításban az Európa Kiadónál.

ben mindkét fél elfogadja, elismeri: írásait a *Magyar Naranccs* és az *Élet és Irodalom* épp úgy közölte, mint a *Vigília* vagy az akkor még Fidesz-közel *Magyar Nemzet*.

Természetesen a recenzió nem tudja egy közel 400 oldalas könyv minden témáját ismertetni. Ezért recenzens „csipeget”, kiemel bizonyos témákat, remélve, hogy az ismertetést olvasva minél többen kedvet kapnak a kötet elolvasásához.

Az irodalom és a történelem. A történészek legnagyobb része a történetírást tudományként tekint. „Egy-két elszigetelt történész - közöttük magam is – (írja Lukács) ezzel ellentétben a történetírást „gondolatformának” tekinti, azaz a történetírást nem társadalomtudomány, hanem az emberismeret és az önismeret egy formája: embertudat, egyfajta gondolkodásmód.” Ennek tulajdonítja, hogy nő az emberekben az érdeklődés a történelem iránt, egyre népszerűbbek a történeti témájú könyvek, és azt is állítja, hogy az írók sokszor olyasmit is észrevesznek és leírnak, ami a történészek számára csak később válik világossá. Példaképpen Kosztolányi *Édes Anna* című regényét említi, amely regény szerint többet elmond a tizenkilences kommunizmus és az azt követő időszak eseményeiről, mint akármelyik történelmi munka. Ezen az alapon többre értékeli a *Háborús és béke*-nél a *Doktor Zsivágo*-t, mert az előbbinél a történelem csak háttér, míg az utóbbi magában a történelemben játszódik.

A zsidókérdés, pontosabban: a magyar katolikusok és a zsidókérdés. Lukács tisztában van a téma kényességével. Megállapítja egyrészt, hogy a hívő és gyakorló katolikusok a XX. század végén Magyarországon kisebbséget alkotnak, de a hitvallás lényege nem mennyiség, hanem minőség. Ugyanakkor azt is megállapítja, hogy demográfiai értelemben a nagyszámú zsidó származásúaknak a beolvadása a magyarságba az utolsó százötven év során Európában valószerűtlenül egyedülálló, köszönhetően egyrészt a magyar nép befogadási hajlamának, másrészt a zsidók magyarosodási készségének. Tanulmányának lényege: „zsidók vagy zsidó származásúak szerepe vagy befolyása egy nép életébe lehet fontos és megfontolandó kérdés. De ezt egy nemzet legfontosabb és legmélyebb problémájának tekinteni és felvetni nem csupán politikai vagy világnézeti hiba, hanem erkölcsileg megengedhetetlen.” Majd később: „Az ún. zsidókérdésnek nincs „megoldása”. Zsidók és keresztények maradnak a világ végéig, Jézus második eljöveteleig... Az emberi minőség – és alázat – éppen abban áll, hogy önmagunkkal szembenézve tudunk felülkerekedni egyes előítéleteinken: katolikusok számára a szabad akarat tudatával és a hit segítségével.” Megfontolandó szavak mindannyiunk számára, mint ahogy az is, amit egy másik írásából idézhetünk: „Négy év múlva német irányítók – sajnos, magyar segítséggel – elpusztították a magyar zsidóság felét... Ezért kötelességem arra vezet, hogy valahogy sugalljam: a magyarok jó része – a mai németekkel ellentétben – ezt a nagy emberi tragédiát lenyelte, de a mai napig, majd hetven év alatt sem tudta egészségesen megemészteni.”

Magyarország a nyugathoz tartozik. Ezt a témát Lukács többször is felveti, tárgyalja. „De Szent István a Nyugatot választotta. Onnan hozatta Szent Gellértet is. Nyugatról választotta feleségét, Gizellát. Nagy döntés volt ez. Jelentése, lényege a mai napig fennáll. Ha a magyarok országa, vallása és egyháza a görögkeleti egyházhoz csatlakozott volna, akkor a magyar szellem lényege ezer éven át hasonlított volna, és a mai napig hasonlítana, a balkáni – bolgár, román, szerb stb. – lényeghez. Szent István nem ezt akarta. Tíz évszázad után bajtuk megfejtünk előtte. (Recenzens úgy emlékszik, hogy annak idején Antall József miniszterelnök mondta: Nyugat- és Kelet-Európa határa ott húzódik, ahol a nyugati kereszténység és a görögkeleti egyház határa húzódik.) Ezeregy esztendő után mi, magyarok, a Nyugathoz vagy a Kelethez tartozunk? A Nyugat néha felszabadított, de gyakran cserbenhagyott: inspirált de nem segített. És mégis badd jelentsem ki: a Kelethez nem, sohasem.” Lukács előbbi megállapításához hozzátartozik az is, hogy 1956-ban, minden magyar

reménykedés ellenére, tudta, hogy Amerika nem fog segíteni a magyaroknak: Charles Gati: *Veszített illúziók* című könyve kapcsán írja: „Eisenhowernek és Dullesnek az 1956 novemberi brutális orosz visszaszapás magyarán mondva „jól jött”... Amit Eisenhowerék és Dullesék 1956 októberéről azóta kijelentettek vagy diktáltak, írtak, írtak, mind valótlan, de még képmutatásnál is megvetendőbb: ők igenis tudták, hogy mi történik, és hogy lehet majd abból politikai hasznot is leszární.” Lukacs szerint 1945 után a Magyarországra telepedő zsarnokság lényege nem a kommunizmus volt, hanem az orosz nagyhatalom által diktált uralom, amely bár négy évtizedig tartott, nem volt mélyreható vagy maradandó. E gondolat jegyében írta a kötet végén található nyílt levelet is Orbán Viktornak.

Churchill. Lukácsnak egyik kedves történelmi szereplője. Nem utolsósorban azért, mert Churchill is valamilyes rokonszenvvel viseltetett Magyarország iránt. Szerette volna, ha a második világháború után Közép-Európa nem a szovjet megszállási övezethez tartozott volna – így Magyarország sem. Magyarország 1945 utáni sorsa nem Jaltában vagy Potsdamban dőlt el, hanem azokon a tárgyalásokon, amelyeket Churchill Moszkvában folytatott Sztálinnal, de az USA nélkül nem tudott sikeres lenni, Amerikát viszont nem nagyon érdekelte Közép-Európa sorsa. Látva azonban a Szovjetunó térnyerését, mégis bizakodó volt. Azt írta: az orosz most éhes farkas a nyájak közepette, de „a lakoma után jön az emésztés problémája.” Az oroszok csakugyan nem tudják Kelet-Európát megemészteni. Hét évvel később, 1952-ben, a kelet-európai orosz és kommunista uralom csúcspontján, még Sztálin halála előtt, Churchill azt mondta titkárának: „A nyolcvanas években már nem lesz kommunizmus Kelet-Európában.” És pontosan így lett -- teszi hozzá Lukacs: „Az oroszok és az ő csatlósai Magyarországot megemészteni nem tudták.” Bismarck szerint egy államférfi legjobb esetben öt évig tud előrelátni. „Itt Churchill évtizedekkel szárnyalt előre.”

Lukacs szerint még sok feladatuk lenne fiatal történészeknek, hogy átkutassák a cambidge-i Churchill archívumot, és publikálják Churchill magyar vonatkozású írásait. „Mindenekfelett legyen tudatunkban, hogy ezeréves történelmünk során alig vagy nem létezett olyan nyugati államférfi, aki úgy ismerte, sőt kedvelte volna Magyarországot, mint Churchill. Ezért érdemli ő egész magyar nemzedékek köszönetét.”

Nép, nemzet. 1945 óta a két fogalom egyre inkább szinonim fogalmakká válik. Az Európai Unió keretei között a magyar önérték és öntudat egészséges fejlődése egyre szükségesebb hajtóerővé lesz a társadalom számára, annál is inkább, mert „Európa egyesülésének még nagyon, de nagyon lelegején vagyunk. Európai öntudat, európai szellem (amely lényegében nem lehet sem orosz, sem amerikai) alig pislog, alig létezik.” Ez egy 2004-es kijelentés, a helyzet nem sokat változott azóta sem. Mint ahogy az sem, hogy a politikai vitákat az európai integráció le fogja zárni, de „Sajnos, nem hiszem. Nem merem binni. Mert ez magyar átok.” Pedig tudnunk kell, hogy hibáinkért és gyarlóságainkért most mi egyedül vagyunk és leszünk felelősek, mi alakítjuk kultúránkat, civilizációnkat.

Irodalom. Az elején szó volt arról, hogy Lukacs nehezen tudott dönteni az irodalom és történelem között, és gyakran történelmi témákról is olyan esszészerűen szól, mintha irodalmat írna. E kötetben azonban van néhány írása – tárcája -, amelyek irodalmi igényű alkotások. Ezek közül hadd emelje ki recenzens a „Stella”. *De mégis...* címűt. Szabályos visszaemlékezéssel kezdődik, ezerkilencszáznegyvenhat februárjában, a romos Budapesten. Az író édesanyjának egy angol barátnője, Stella – akivel egy osztrák vagy olasz fürdőhelyen ismerkedtek össze, és ezerkilencszázharminckilencben Budapesten járt – jelezte egy levélben, hogy meglátogatja őket. Az előző látogatás idején az író tizenöt éves volt, és

csodálta „Stella szépségét, előkelőségét, mindkettőt: szépségével telített előkelőségét vagy előkelőségével telített szépségét. Nem is tudom. Gyönyörűek a lábai, a galambszínű, könnyű antilopcipő, karcsú sudársága, vörösseszőke haja, aranyszínű hosszú nyaka, smaragdzöld nyaklánc, finom mosolyai, dallamos angol szőlejtése, az udvar körüli kis történetei.” A most már huszonkét éves fiatalember rögtön beleszeret a szép nőbe. Amikor elbúcsúznak, a fiatalember megígéri, hogy meglátogatja majd Londonban. Az ifjú, elmenekülve az oroszok elől, Párizsban van, vár az amerikai hajójegyre, és onnan ír Stellának. Mivel nem kap választ, felhívja őket telefonon, és Stella meghívja egy teára. Stella férje épp nincs otthon. Teázás közben elmondja, hogy Stella az ideálja, és megkéri, hogy ír hasson neki. A teázás után visszatérve barátságatlan londoni szállodai szobájában megírja levelét, bevallja szerelmét. A levelet gyorspostán elküldi Stellának, aki másnap felhívja, köszöni levelet, és jó utat kíván a zavarában dadogó írónak, és azt mondja neki: „Maga nem belém szerelmes, hanem a szerelembe.”

Igaza volt, teszi hozzá az író. És most jön a fordulat: bevallja, hogy csak kitaláció volt a történet, Stella nem is létezett. És ezzel a történet egy szép elbeszéléssé válik. De még nincs vége: leírja, hogy volt két szép felesége (életrajzából tudjuk, mindkettőt eltemette) – és ezzel a történet visszafordulna visszaemlékezésé: „Egyik sem volt Stella-szerű, de mégis... Mégis. Mert ha valakit szeretünk – igazán szeretünk, valóságosan szeretünk –, akkor úgy látjuk őket, ahogy Isten is látja. És a Gondviselő – igenis gondviselő – jó Isten szerette nemcsak az Édes Annákat (az Avilai Szent Terézéről nem is beszélve), hanem a dámákat is. Biztosan egyiket és másikat: nekem megengedte, hogy még lássak és szeressek. Mint az én két feleségemet. Az én dámáimat. Már jóval a Dámák Korszaka után. De mégis.” Ez a befejezésképpen megismételt „de mégis” újra elbizonytalanítja az olvasót, mert a szerző irodalmi szférába emeli az olvasottakat: Stella valóban csak kitalált személy volt?

Befejezésül idézzük a Lukács által is sokszor ismételt négy szót Kirkegaardtól: „Visszafelé gondolunk – előre élünk.” Ennek megfelelően Lukács sohasem próbálkozott előrejelzéssel, tartózkodott mindenféle jóslattól. Most mégis hadd említsük két (talán három) megállapítását, ami szinte jóslatszerűen beteljesedni látszik.

Az egyik: „Hogy német és orosz visszavonulás „Zwischeneuropa”-ból állandó marad? Nem tudhatjuk. (Majd lábujgyezetben:) E sorok írója szerint: éppen ezért egy szoros magyar-cseh-lengyel katonai szövetség megerősítése a NATO-hoz való tartozásnál is kívánatosabb kellene hogy legyen.” Írta ezt 2000-ben. Vessük ezt össze a schengeni határ védelmében most alakuló lengyel, cseh, szlovák magyar együttműködéssel!

A másik (és talán harmadik): Az Erősíteni az önbizalmat című írásában állapítja meg, hogy az utolsó száz évben Magyarország hírneve csupán egy síkon volt világszerte töretlen. Ez a magyar tudomány és a magyar származású tudósok és művészek eredményessége. Ennek alapja a magyar középiskolai és egyetemi oktatás. „... minden magyar kormány elsőrendű kötelessége tehát, hogy a középiskolai és felsőoktatási tanítási rendszert, beleértve az oktatók és fiatal tudósok juttatásait, a lehető legerősebben támogassa.” Ez 2000-ben hangzott el. A probléma orvoslására vannak ugyan törekvések, de még nem látszanak elegendőnek. A talán harmadikat recensens azért említi, mert az 2000-ben még szembeötlő volt az állami szerkezeti hiányosság, miszerint az államfő, a miniszterelnök és az országgyűlés ugyanabban az épületben van. „A nyugati alkotmányos demokráciák alaptétele az államfő, a végrehajtó és a törvényhozó hatalmak különválasztása. Mind szimbolikus, mind államszerkezeti okokból igen kívánatos lenne, hogy a köztársaság elnöke és a miniszterelnöki hivatal helye máshol legyen, nem a jelenlegi Országházban.” Ez a hiányosság azóta részben megszűnt, részben megszűnőben van: az államelnök

már a Várban, a Sándor-palotában van, a miniszterelnökség pedig szintén a Várba, a volt karmelita kolostorba készül költözni.

Végül zárjuk ezt az ismertetést John Lukacs szép gondolatával: „*A történelem nem ismétlődik: de vajon keletkeznek-e új uralkodó bandák vagy törzsek vagy osztályok. Nem tudhatjuk. De azt tudnunk kell, hogy a jövő, de inkább a jelen gazdag (tehát Isten segítségével javakkal megáldott) embere, férfia és nője, nem az, aki anyagilag gazdag vagy önellátó, hanem az, aki lelkiileg és szellemileg gazdag... akinek van összegyűjtött erkölcsi és szellemi tőkéje ahhoz, hogy tudja, mi érdekli őt igazán, s mi az igaz szó s mi a hamis, akinek szelleme és képzelete nem függ teljesen attól, amit a képernyőn vagy nyomtatott lapokon lát.*”

(John Lukács: Fél évszázad magyar írásai. Budapest, Európa Kiadó, 2015. 388 p.)

Poprády Géza

ELŐFIZETÉSI FELHÍVÁS

A Könyv, Könyvtár, Könyvtáros – népszerű nevén 3K – jövőre 25. évfolyamába lép.

A könyvtárszakma országos terjesztésű folyóirata havonta jelenik meg, immár évek óta változatlan áron. Szerkesztői a magyar könyvtárosok alapvető szaklapjaként vélik meghatározni: valamennyi könyvtáros számára igényes stílusban, közepes terjedelmű tanulmányokat, esszéket, cikkeket, interjúkat, beszámolókat, recenziókat közöl a hazai és külhoni könyvtáros élet friss fejleményeiről vagy éppen hagyományairól.

Elemző írásai, a könyvtári trendeket, aktuális témákat, esetleg régi problémákat vagy a rokon szakmák kérdéseit tárgyaló publikációi a könyvtárosok számára megkerülhetetlenné teszik a 3K-t.

A nyomtatott lapszámok megjelenésével egy időben az adott szám tartalma teljes szöveggel és könnyen visszakereshetően elérhető elektronikus formában is a Könyvtári Intézet honlapján – az előfizetők számára. Az archívumban pedig a nyomtatott számok megjelenéséhez képest fél éves késéssel olvashatók az írások.

A folyóirat előfizetési díja a 2016. évre is változatlanul 4800 forint.

Előfizethető a novemberi és decemberi számokhoz mellékelt megrendelő űrlap kitöltésével, a szerkesztőség postai címére (1827 Budapest Budavári Palota F. épület) történő visszaküldéssel, továbbá telefonon (06-1-224-3791), illetve e-mailben (3k@oszk.hu).

Érdeklődésüket, megrendelésüket előre is köszönik
a 3K szerkesztő bizottságának tagjai.